

Başlangıcından Günümüze
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN
Doç. Dr. Necdet AYSAL
Dr. Alper BAKACAK
Dr. Hasan DİNÇER
Dr. Kadri UNAT

Editör
Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayıncısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz

Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

Editör: Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan

Kapak ve Sayfa Düzeni: Gamze Uçak

Redaktör: Çiğdem Kılıçoğlu-Çağla D. Tağmat

ISBN: 978-605-5782-56-6

©Siyasal Kitabevi, Tüm Hakları Saklıdır.

1. Baskı, Şubat 2011, Ankara
2. Baskı, Şubat 2012, Ankara
3. Baskı, Eylül 2014, Ankara
4. Baskı, Ağustos 2016, Ankara
5. Baskı, Eylül 2017, Ankara

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

Baskı

Desen Ofset A. Ş.

Sertifika No: 11289

Birlik Mah. 448. Cad. 476. Sk. No: 2

Çankaya / ANKARA Tel: (312) 496 43 43

Dağıtım

Siyasal Yayın Dağıtım

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx

Faks: 0 (312) 419 16 11
e-posta: info@siyasalkitap.com
<http://www.siyasalkitap.com>

Başlangıcından Günümüze TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ

Editör

Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan

DOKUZUNCU BÖLÜM

Atatürk Dönemi Türk Devrimi

Doç. Dr. Necdet AYSAI

9.1. DEVRİMLER VE HEDEFLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Silahlı mücadeleye hukuki ve siyasi yön veren ve yeni kurulan Türk Devleti'ni uluslararası toplulukta tanıtan Lozan Barış Antlaşması ile Türk Devrimi'nin aksiyon aşaması tamamlanmıştır. Bundan sonra yıkılan, bozulan eski düzenin yerine yenisi kurulmaya başlanmış, sosyal hayatın icaplarına uygun olarak topluma ve yeni kurulan devlete şekil ve düzen verilmeye çalışılmıştır.

Modern devleti kurmak için sosyal bünye değişikliği bir zorunluluk halini almıştır. *“Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak, yerlerine milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmak...”*, şeklindeki ifade, Atatürk'e göre devrimi (inkılâbı) ifade etmektedir.¹

Türk Devrim sürecinde gerçekleştirilen yenilikler aslında birer araçtı. Siyaset, hukuk, eğitim-kültür, ekonomik ve gündelik hayatta yapılan düzenlemelerle, Türk toplumunun çağdaş uygarlıklar düzeyine yükseltilmesine çalışılmıştır. Eski köhnemiş kurumların yerini yenilerinin alması ve çağın gereklerine uygun bir hayat tarzının kurulması bu anlamda elzemdi. Ama asıl amaç Türk Devleti'nin varlığını ve bağımsızlığını korumaktı.

Atatürk, çağın gerisinde kalmış olan ve kendini yenileyemeyen ülkelerin ve toplumların nasıl sömürüldüklerine ve yok edildiklerine tanık olduğu için, var olmak ve yaşamak için modernleşmeyi ve kalkınmayı temel çözüm olarak görmüştür. Bununla birlikte toplumun kendini keşfetmesi ve kimliğini kaybetmemesi için de özen göstermiş ve ulusun tarihi ve dilini temel dinamikler olarak kullanmıştır. Tek bir cümleyle özetlemek gerekirse; Atatürk dönemi devrimleri ile Türk ulusunun kendi kimliğini koruyarak çağdaş uygarlığın bir parçası olması hedeflenmiştir.

¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 5. B., C. I, ATAM Yay., Ankara, 1997, s. 398.

9.2. HUKUK ALANINDA YAPILAN DEVRİMLER

9.2.1. Osmanlı Hukuk Sistemi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme

En gelişmiş toplum düzeni olan devlette, gerek toplumun ve gerekse kişilerin ihtiyaçları, toplumda huzuru ve güveni sağlayacak şekilde düzenlenir. İnsanların birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini düzenleyen bu kurallara ise *hukuk* adı verilmektedir. Toplumsal hayatı düzenleyen hukuk kurallarını, diğer toplumsal ilişkileri düzenleyen kurallardan (örf, gelenek, görenek, görgü kuralları, din vs.) ayıran temel özellik ise devlet tarafından düzenlenmesi ve zorlayıcı nitelik taşımasıdır. Bir başka deyişle maddi yaptırım olmasındır.

Osmanlı Devleti'nin hukuk sistemi dini esaslara dayanmakta ve devlet-toplum hayatında din kuralları egemen olmaktadır. Buna bağlı olarak da Osmanlı hukuku, *Şer'i Hukuk* ve *Örfi Hukuk* olmak üzere iki ana bölüme dayanmaktaydı.² Şer'i hukuk kurallarının, *Kur'an*, *Hadis*, *İcma* ve *Kıyas* adı verilen dört ana kaynağı vardı.³ Burada temel sorun Hicretin 3. yüzyılında İslam'da içtihat kapılarının kapanması ve söz konusu hukuk kurallarının kalıplaşmış halleri ile dolmuş olması idi.⁴

Osmanlı klasik düzeninde özel hukuk alanı tümüyle Şer'i Hukuk kaynaklarına göre düzenlenirken, genel hukuk kapsamındaki devlet yönetimi ile ilgili olarak Şer'i hukukun yetersiz olduğu durumlarda Örf-i Hukuk devreye girmiştir. Örf-i Hukuk, Osmanlı padişahlarının, Orta Asya geleneğinden gelen hakanların tüze koymak anlayışının bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. Fatih ve Kanuni döneminde yayınlanmış olan kanunnameler, Örf-i Hukukun en çarpıcı örnekleridir. Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminde, yönetimin yozlaşmasına paralel olarak Örf-i Hukukun alanı daralmış, Şer'i Hukukun alanı devamlı genişlemiştir.

Müslümanlar için böyle bir hukuk sistemi geçerli iken, Gayrimüslimler için başka hukuk kuralları geçerli olmuştur. Onlar özel hukuk alanında kendi kilise kanunlarına tabi olmuşlar ve Şer'i Hukukun dışında tutulmuşlardır. Daha açık bir ifadeyle, Şer'i Hukukun gereği olarak İslami Hukukun dışında kalmışlardır.

Tanzimatçılar, hem hukuk sisteminin aksayan yanlarını düzeltmek hem de Osmanlılık düşüncesi çerçevesinde, herkesi aynı hukuk kuralları etrafında birleştirmek için, Batı'dan yeni kanunlar getirmişlerdir. Tanzimat dönemi, Batı hukuk kurallarının ilk kez alınması yönüyle Türk Hukuk Tarihinde çok önemli bir dönemi teşkil etmiştir. Ancak, eski hukuk kuralları kaldırılmadığı için, Müslümanlar ve Gayrimüslimler, kendi hukuk kurallarından vazgeçmemişler ve Tanzimatçıların beklediği bütünleşme gerçekleşmemiştir. Daha da önemlisi hukuk sistemi daha da parçalanmıştır.

² Özkan Tikveş, *Atatürk Devrimi ve Türk Hukuku*, İzmir, 1975, s. 143–146.

³ Halil Cin, "*Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri*", **150. Yılında Tanzimat**, (Haz. H. D. Yıldız), Ankara, 1992, s. ii.

⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı), 3. B., TTK Yay., Ankara, 1988, s. 13–14.

II. Meşrutiyet döneminde, İttihat ve Terakki Fırkası'nın hukuku bütünleştirmek yolundaki çabalarının da Birinci Dünya Savaşı yüzünden tamamlanamamasından sonra, Türkiye'de hukuk birliğinin kurulması için Cumhuriyet dönemi ve Atatürk devrimleri beklenecekti.⁵

Özetle, tam bir hukuk birliğinin sağlanamaması, kadın hakları, ekonomi ve ticareti belirleyen kuralların yetersiz olması, suç ve cezanın belirlenememiş olması ve adli kapitülasyonların etkisi, devleti olumsuz yönde etkilemiş ve parçalanmayı hızlandırmıştır.

9.2.2. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

Bir devletin temel yapısını, organlarını, organları arasındaki ilişkileri düzenleyen kişi hak ve özgürlükleri ile bu hak ve özgürlüklerin korunması içinde iktidarları sınırlayan temel hukuk kurallarının tümüne *Anayasa* adı verilmiştir. Türk Devrimi'nin temel ilkelerinden biri olan milli egemenlik ilkesinin, Türk siyasi hayatında yer alışı ve kamu hukukuna girişi, Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ile başlamaktadır.

Olağanüstü koşulların bir ürünü olan ve Kurtuluş Savaşı yıllarının gereklerine göre hazırlanan 1921 *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*, çok detaylı bir anayasa niteliğinde değildi.⁶ Ayrıca bu Anayasa 1924 yılına kadar geçen sürede zaman zaman değişikliğe uğramıştı. Hem olağanüstü dönemin koşullarına göre biçimlenmesi hem de gelişmiş bir Anayasa'dan beklenen ayrıntıya sahip olmaması nedeniyle, 1921 Anayasası modern bir devletin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktı.⁷

1924 yılına gelindiğinde ise yeni bir Anayasa'nın düzenlenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla, demokratik ve çağdaş ölçülerde bir Anayasa yapımı gündeme alınmış ve 12 kişilik bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun hazırlamış olduğu tasarı, 20 Nisan 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur. Yeni Türk Devleti'nin bu ikinci Anayasası da yine *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu* adıyla çıkmıştır.⁸

6 bölüm ve 105 maddeden oluşan 1924 Anayasası, genel nitelikleriyle ulusal bilinç ve ihtiyaçların ifadesi, tarihi ve toplumsal gelişmelerin bir sonucu olmuştur. Bu Anayasa yumuşak bir kuvvetler birliğine yer vermiş ve kamu hak ve özgürlükleriyle ilgili olarak geniş düzenlemeleri bünyesinde barındırmıştır. Fransız Devrimi ilkeleri çerçevesinde yurttaşın tanınmış olan eşitlik, özgürlük ve adalet ilkeleri

⁵ Hamza Eroğlu, **Atatürk ve Milli Egemenlik**, ATAM Yay., Ankara, 1987, s. 17; İbrahim Kaplan, "Atatürk'ün Hukuk ve Laiklik Anlayışı", A.Ü. **SBF Dergisi**, C. 52, No. 1-4, (Ocak-Aralık 1997), s. 359-360.

⁶ Ergün Özbudun, **1921 Anayasası**, AÜ SBF Yay., Ankara, 1992, s. 5.

⁷ 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun maddeleri için bkz., **TBMM Zabıt Ceridesi**, I / VII, s. 249-339; **Sicil-i Kavanin**, C. I, Cihan Matbaası, İstanbul, 1926, s. 39; Gülnihâl Bozkurt, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi -Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci**, TTK Yay., Ankara, 1996, s. 175-176.

⁸ Server Feridun, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Aydın Güler Kitabevi, İstanbul, 1962, s. 53-60.

bu Anayasa’da gözetilmiştir. Ancak laikliğe aykırı birtakım hükümlere de yer verilmiştir. Halifeliğin kaldırılmasından hemen sonra yürürlüğe giren bu Anayasa’da laiklikle bağdaşmayan hükümlerin bulunması rastlantı değildir. Amaç toplumun tepkisini en aza indirmektir.

Olağan bir Meclis’in hazırlamış olduğu ve sivil bir Anayasa niteliği taşıyan 1924 Teşkilatı-ı Esasiye Kanunu’nda zaman zaman değişiklikler yapılmıştır. En kapsamlı değişiklik 1928 yılında gerçekleştirilmiş ve laikliğe aykırı olduğu öne sürülen hükümler kaldırılmıştır. 10 Nisan 1928’de yapılan değişiklikle, “*Devletin dini İslam’dur*” hükmü Anayasa’dan çıkarılmış, Cumhurbaşkanı ve milletvekillerinin göreve başlarken içtikleri andın metni, dinsel ifadelerden arındırılmış ve ayrıca TBMM’nin yapacağı işler arasında sayılan din işlerini düzenlemek hükmü çıkarılmıştır.⁹ Yine 5 Aralık 1934’te kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi ve 5 Şubat 1937’de altı ilkenin Anayasa’ya alınması da diğer değişiklikler olarak göze çarpmaktadır.

1924 Anayasası 1960 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 27 Mayıs 1960’daki Askeri Müdahale sonunda bu Anayasa’nın yerine, yeni Anayasa hazırlıklarına girişilmiştir. Sonraki yıllarda 1961 ve 1982 Anayasaları yürürlüğe girecektir.

9.2.3. Türk Medeni Kanunu’nun Kabul Edilmesi

3 Mart 1924’te Şer’îye Mahkemelerinin kaldırılması ve ardından 1924 Anayasası’nın kabul edilmesi ile birlikte, hukuk alanında yapılması gerekli düzenlemelere hız verilmiştir. Çeşitli komisyonlar oluşturularak Batılı ülkelerin yasaları incelenmeye başlanmış ve bu çalışmalarla toplumun geçmişle olan bağlılığının sökülüp atılması, yeni bir dünya görüşünün ve hukuk anlayışının yaratılması, yeni hukuki biçim ve kalıpların getirilmesi amaçlanmıştır.

Ama öncelik yeni hukuk sistemini uygulayacak modern hukukçuların yetiştirilmesine verilmiştir. Bunun için 5 Kasım 1925 tarihinde Ankara Hukuk Mektebi açılmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk yükseköğretim kurumu olan bu okulun açılışında, Mustafa Kemal Paşa, yapmış olduğu konuşmada, hukuk alanında yapılacak olan yeniliklerin amacını ve takip edilecek yolu şöyle açıklamıştır:¹⁰ “...*Eski hayat kuralları ve eski hukuk yerine, yeni hayat kuralları ve yeni hukuku alarak, esaslı ve temelli değişiklikler yapmak teşebbüsündeyiz...*”

1926 yılı Türk hukuk tarihi için çok önemli bir yıldır. Devlet ve toplum düzeninin yapısını değiştiren kanunlar bu yıl yürürlüğe konulmuştur. Bu kanunlar arasında tartışmasız en önemlisi Medeni Kanun’dur.

İnsan ve toplum ile doğrudan ilgili olan *Medeni Kanun*, toplum ve birey için diğer kanunlardan daha önemli bir yere sahiptir. Bir toplumda kişi hakları, ailenin niteliği, evlenme ve boşanma uygulaması, borç ilişkileri, miras işlemleri medeni kanunun kapsamı içindedir.

⁹ Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, Savaş Yay., Ankara, 1990, s. 259.

¹⁰ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, 5. B., C. II, ATAM Yay., Ankara, 1997, s. 249–250.

Türk tarihinin ilk Medeni Kanunu, 1876 yılında yürürlüğe giren *Mecelle*'dir. İslami esaslar taşıyan bu Kanun 1926 yılında kaldırılmış, Atatürk'ün yönlendirmesiyle İsviçre'den aktarma yoluyla alınan ve Türkiye koşullarına uyarlanan Türk Medeni Kanunu, 17 Şubat 1926'da TBMM'de oy birliği ile kabul edilmiştir.¹¹ 4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu, 4 bölüm ve 937 maddeden oluşmaktadır.

Bu kanunun İsviçre'den alınmasının birinci nedeni, İsviçre Medeni Kanunu'nun Avrupa'da hazırlanan ve yürürlüğe giren en son medeni kanun olmasıdır. Ayrıca, laik-çağdaş bir nitelik taşıması, açık, pratik, esnek ve anlaşılır bir dille yazılmış olmasının, bu kanunun tercih edilmesinde son derece etkili olduğu söylenebilir¹². Ayrıca kanunun asıl metninin Fransızca olması ve dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'in İsviçre'de hukuk öğrenimi görmüş olması da etkili olmuştur.

Türk Medeni Kanunu, Türk toplum hayatına birçok çağdaş düzenleme getirmiştir. Eğitimde, çalışma hayatında ve hukuk alanında kadın-erkek eşitliğinin sağlanması yolunda önemli bir adım atılmıştır. Resmi nikâhla evlenme ve boşanma devlet denetimine alınmış, erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi yasaklanarak kadına da boşanma hakkı tanınmıştır. Miras konusunda kız ve erkek çocuklar arasında eşitlik sağlanmış ve Türk aile yapısı modern bir görünüme ulaştırılmıştır.

Bu arada söz konusu Medeni Kanun Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının tümünü kapsadığı için, Patrikhanenin dünyevi yetkileri de ortadan kaldırılmıştır. Tüm bu yönleriyle Kanun, Türk modernleşmesi için ciddi bir dayanak teşkil etmiştir.

Medeni Kanun'un kabulünden kısa bir süre sonra, İsviçre'nin Neuchatel kantonundan alınan *Borçlar Hukuku*, 8 Mayıs 1926'da Meclis'te kabul edilmiş ve bir süre sonra da yürürlüğe girmiştir.

9.2.4. Diğer Temel Kanunların Kabul Edilmesi

Hukuk alanında başlatılan devrimler, yalnızca Medeni Kanun ile sınırlı kalmamış, belirli aralıklarla yapılan düzenlemelerle bu alanda görülen boşlukların doldurulmasına çalışılmıştır.

Nitekim Türk Medeni Kanunu'ndan sonra, *Ceza Kanunu*'nun 1 Mart 1926'da İtalya'dan,¹³ *Ticaret Kanunu*'nun 10 Mayıs 1926'da Almanya'dan alınmasıyla¹⁴ Türk Hukuk Sistemi tam anlamıyla laik ve çağdaş esaslara oturtulmuştur.¹⁵ Daha sonraki dönemlerde Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, İcra ve İflas Kanunu, Deniz Ticareti Ka-

¹¹ **Sicil-i Kavanin**, C. II, Cihan Matbaası, İstanbul, 1926, s. 73.

¹² Bozkurt, **a.g.e.**, s. 190-191.

¹³ **A.g.e.**, s. 199-200.

¹⁴ **A.g.e.**, s. 203-205.

¹⁵ Biçe Sükan Yavuz, "Atatürk Devrimi ile Sosyal Yaşamın Çağdaşlaştırılmasına İlişkin Fransız Değerlendirmeleri", **Atatürk Yolu**, C. IV, No. 15, (Mayıs 1995), s. 30.

numu kabul edilerek yürürlüğe sokulmuştur.¹⁶ Böylece 1930 yılına gelindiğinde Türk Hukuk Sistemi topyekûn değiştirilmiş ve modern esaslar üzerinde yeniden inşa edilmiştir. Hukuktaki dağınıklığa son verilmiş, laik ve ihtiyaçları karşılayabilecek bir sistem oluşturulmuştur.

Batıdan alınan bu kanunlar sayesinde hukuk alanındaki kargaşa ve dağınıklık bütünüyle ortadan kaldırılıyor ve toplumun bu yöndeki ihtiyaçlarına cevap verebilecek yeni bir sistem kuruluyordu.

9.2.5. Kadın Hakları

Tarihsel gelişim içinde kadın-erkek eşitliği, toplumsal bir sorun olarak günümüze kadar sürüp gelmiştir. Toplumlarda kadının statüsü ve hakları sürekli gündemde kalmış ve dünya genelinde kadın haklarının kazanılması çok zahmetli ve uzun bir süreçte gerçekleşmiştir.

Eski Türk toplumlarında daha serbest olan kadın, İslâm dünyası içinde birçok hakkını kaybetmiştir.¹⁷ Osmanlı Devleti'nde aile ile ilgili kurallar, İslâm hukuku esaslarına göre düzenlendiğinden toplumsal hayatta kadınların haklarına çeşitli sınırlandırmalar getirilmiştir. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde kadın haklarına yönelik birtakım girişimler olmuş, bu konuda bir kamuoyu oluşturulmuş, ancak siyasal haklar söz konusu edilmemiştir.¹⁸ Ulusal Bağımsızlık Savaşı yıllarında ise kadınlar bu savaşı her yönüyle destekleyerek cephe gerisi hizmetlerde, milis kuvvetlerinde ve kamuoyu oluşturmada büyük yarar göstermiştir.

Atatürk, 1923'te Konya'da Türk kadını hakkındaki düşüncesini şöyle ifade etmektedir:¹⁹ “... *Bu son senelerin inkılâp hayatında, hummalı fedakârlıklarla dolu mücadele hayatında, milleti ölümden kurtararak, kurtuluş ve istiklâle götüren azim ve faaliyet hayatında, her millet ferdinin çalışması, gayreti, himmeti, fedakârlığı geçmiştir. Bu meyanda, en ziyade yücelterek anılmak ve daima şükranla tekrar edilmek lâzım gelen bir himmet vardır ki, o da Anadolu kadınının göstermiş olduğu çok ulu, çok yüksek, çok kıymetli fedakârlıktır...*”

Mustafa Kemal Paşa, konuşmalarında Türk kadınına daima güvenini belirtmiş, onu daima yüceltmiş ve Türk kadınından beklenen fazileti tekrarlamıştır. Türk kadınının siyasal haklara kavuşmasında Mustafa Kemal Paşa'nın rolü çok büyük olmuştur.

¹⁶ Bozkurt, a.g.e., 206-207.

¹⁷ Emel Doğramacı, **Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1989, s. 3-8.

¹⁸ Okullar, meslekler, toplantılar, kıyafet, miras, şahitlik gibi konularda getirilen sınırlamalarla kadınlar toplumda daima küçümsenmiş ve ikinci plana atılmıştır. Bkz., Afet İnan, **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması**, MEB Yay., Ankara, 1968, s. 53; Burhan Göksel, “*Atatürk ve Kadın Hakları*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. I, No. 1, (Kasım 1984), s. 213-215.

¹⁹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. II, s. 147.

Türk Medeni Kanunu, Türk kadınına çalışma hayatında, eğitimde, mirasta, aile hayatında ve toplumsal ilişkilerde çeşitli haklar kazandırmıştır.²⁰ Ancak o günlerde siyasal haklar konusunda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bu, Atatürk'ün temel ilkelerinden biri olan halkçılık ilkesine aykırı olan eşitsizliği gidermek için, ilk olarak 3 Nisan 1930 yılında çıkarılan Belediyeler Yasası gereğince Türk kadınlarına belediye seçimlerine katılma hakkı ve 26 Ekim 1933'te Köy Kanunu'nun değiştirilmesi ile de muhtar ve ihtiyar heyetlerine seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Ancak, Türk kadınının asıl siyasal hakkını aldığı en önemli gelişme, 5 Aralık 1934'te milletvekili seçme ve seçilme hakkının yasalaşarak kabul edilmesi olacaktır.²¹ Bu kanunun çıkarılmasını izleyen ilk seçimde, 1935 yılı seçimlerinde 18 kadın, TBMM'ye milletvekili olarak girmiş ve Türk kadını, toplumda hak ettiği yerini almıştır. Böylece Türk kadını, Avrupa kadınlarına göre oldukça erken bir şekilde siyasal haklar elde etmiştir.²²

9.3. EĞİTİM VE KÜLTÜR ALANINDA YAPILAN DEVRİMLER

9.3.1. Cumhuriyet Öncesi Eğitim Sistemine Bir Bakış

Osmanlı Devleti'nin gerileme nedenlerinden birisi de eğitim ve öğretim işlerinin yetersizliği ve yüzyıllar boyu ihmal edilmiş olmasıdır. Batılı devletler, 16. ve 17. yüzyıllarda basım tekniğini geliştirerek bilimsel yaklaşımla eğitim ve öğretime önem verirken, Osmanlı Devleti içine kapanmış ve batıdaki gelişmelerin dışında kalmıştır. Geçmiş yıllardaki üstünlüğünün de etkisiyle Batı'dan gelen yeniliklere mesafeli durmuş, her yeniliği, çağdaşlaşmayı, gelişmeyi kabul etmeyen hatta küçümseyen bir düşünceyle kendisini her türlü yenilik hareketlerinin dışında tutmuştur.²³

Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemi, Selçuklulardan devralınan geleneksel İslami eğitim anlayışına dayanmaktadır. Bir din devleti olan Osmanlılarda dini kurumlar eğitim sistemini düzenlemekle yükümlü olmuş ve eğitim hiçbir zaman toplumun tamamına ulaşamamış, hatta kalabalık büyük şehirlerde bile halkın çoğu eğitimden yoksun kalmıştır.²⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyıl ortalarına yani reform hareketlerine kadar iki çeşit okul *saray ve halk mektepleri* bulunmaktadır. Bu okullar arasında önceliği *Sıbyan Mektepleri* (Mahalle Okulları), *Medreseler* ve *Enderun Mektebi* almıştır.²⁵

²⁰ Fethi Gözler, *Atatürk İnkıpları-Türk İnkılabı*, 2. B., İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 122-126.

²¹ Afet İnan, *Medeni Bilgiler*, TTK Yay., Ankara, 1969, s. 89-93.

²² Emel Doğramacı, *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişimde Türk Kadını*, ATAM Yay., Ankara, 1993, s. 22.

²³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e)*, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay., Ankara, 1985, s. 71.

²⁴ Şerafettin Yamaner, *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim*, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 1999, s. 61-62.

²⁵ Saray mektepleri, "*Şehzadehan Mektebi, Meşkhane, Acemioğlanları Mektebi ve Enderun Mektebi*", Halk mektepleri ise, "*Tekke ve Zaviyeler, Sıbyan Mektepleri ve Medreseler*" ola-

Tanzimat'ın ilanıyla medreseler dışında ilköğretimden yükseköğretime kadar her aşamada Batı'da doğan ya da gelişen bilimlerin de okutulduğu yeni okullar açma ilkesi kabul edilmiş ve eğitim-öğretim kurumları *İptidâî*, *Rüştiye* ve *İdâdî* isimleriyle ilk, orta ve yükseköğretim adı altında üç basamağa ayrılmıştır. Fakat bu tür uygulamalar öğretimde bir ikiliğe neden olmuş ve bu okullardan yetişenler arasında *medreseli-mektepli* mücadelesi baş göstermiştir. Üstelik öğretim kurumlarındaki bu ikiliğe çok geçmeden bir de yabancı okullar eklenecektir.²⁶

Çeşitli dinsel, siyasal ve ekonomik gayelere dönük olarak açılan bu okullar, Osmanlı eğitim sistemini, Ziya Gökalp'in deyimiyle *tamamen kozmopolit* bir hale sokmuştur. Gökalp, Türk eğitim sisteminin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulabilmesi için ulusal bir karakter kazanmasını zorunlu görmüştür.²⁷ Bu bağlamda eğitim-öğretim işlerinde önemli gelişmeler, II. Meşrutiyet döneminde yoğunluk kazanmış, fakat dönem içerisinde yaşanan ağır bunalım ve savaşlar, geleceğe dönük daha büyük dönüşümlere fırsat vermemiştir.²⁸

Yeni Türk devleti, eğitim konusunda Osmanlı'dan son derece olumsuz bir miras devralmıştır. Eğitim ve kültürde birlik olmadığı gibi, okullaşma oranı düşük ve okuma yazma bilenlerin sayısı son derece azdı. Devlet, eğitimin dışında tutulmuş ve bu denetimsiz ortamda çok sayıda yabancı okullar başına buyruk bir şekilde faaliyet göstermişlerdir.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın en bunalımlı günlerinde, düşman kuvvetlerinin kesin sonuca ulaşmak hayaliyle baskılarını arttırdıkları ve ordunun Sakarya'ya kadar çekilmesine yol açan Kütahya-Eskişehir yöresindeki Yunan saldırısının tehlikeli şekilde geliştiği günlerde, 16 Temmuz 1921'de Ankara'da *Maarif Kongresi* toplanmıştır.²⁹ Mustafa Kemal Paşa, son derece güç şartlarda toplanan bu kongrenin ertelenmesine razı olmamış ve kongrenin açış konuşmasında, milli ve çağdaş bir eğitimin temellerinin atılmasını isteyerek şu tespitte bulunmuştur:³⁰ “*Şimdiye kadar izlenen öğretim ve eğitim yöntemlerinin, milletimizin gerileme tarihinde, en önemli etken olduğu kanısındayım...*” Mustafa Kemal Paşa, konuşmasında bazı genel ilkelere değinerek, eski devrin hurafelerinden, boş inançlarından, Doğu ve Batı'dan gelebilecek zararlı etkilerden uzak, Türk milli karakterine ve tarihine uygun bir kültüre ihtiyaç duyuldu-

rak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bkz. İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995, s. 17.

²⁶ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi - Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, 3. Kitap, (1. Bölüm), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995, s. 64.

²⁷ Ziya Gökalp, Osmanlı eğitim sisteminin durumunu İttihat ve Terakki Partisi'nin 1917'deki kongresi için hazırlamış olduğu raporda dile getirmiştir. Bkz., Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, (Haz. M. Kaplan), TTK Yay., Ankara, 1970, s. 54.

²⁸ Osmanlı eğitim sistemi hakkında bkz. Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. IV-V, MEB Yay., İstanbul, 1942, 1943; Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, Sevinç Matbaası, İstanbul, 1974, s. 10-80.

²⁹ Akyüz, *a.g.e.*, s. 302.

³⁰ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, s. 19.

ğunu vurgulamış ve gelecekteki kurtuluşun büyük önderleri olarak öğretmenlere duyduğu derin saygıyı ifade etmiştir.³¹

9.3.2. Eğitim ve Öğretim Sisteminin Kökten Değiştirilmesi: Tevhid-i Tedrisat Kanunu

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın zaferle sonuçlandırılmasından sonra, yeni Türkiye'nin eğitime dayandığı ve en önemli, onurlu görevin eğitim işleri olduğu inancını taşıyan Mustafa Kemal Paşa, her gittiği yerde, katıldığı her toplantıda eğitimin temel ilke ve hedeflerini ortaya koyarak, cehaletin, ancak eğitim yoluyla ortadan kaldırılabileceğini vurgulamıştır.³² 22 Ekim 1922'de Bursa'da öğretmenlere yaptığı konuşmada en önemli işin eğitim olduğunu söyleyerek,³³ “Eğitim işlerinde muhakkak muzaffer olmak lâzımdır. Bir milletin kurtuluşu ancak bu suretle olur..” ve “...Cumhurbaşkanı olmasaydım Milli Eğitim Bakanı olmak isterdim” şeklindeki sözleriyle eğitimin bir ulusun geleceğini nasıl belirleyeceğini ortaya koymuştur.³⁴

Bu tür konuşmalarla ortamı ve kamuoyunu hazırlayan Mustafa Kemal Paşa'nın girişimleriyle ulusal eğitimin amacı ve gözetilecek ana ilkeler, Maarif Bakanlığı'nca hazırlanarak 8 Mart 1923 tarihinde *Maarif Misakı (Eğitim Andı)* adıyla yürürlüğe konmuştur.³⁵ Eğitim Andı'nın yürürlüğe konulmasıyla sıra ilköğretimde öğretimin birleştirilmesine gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa, başkanı olduğu “*Halk Fırkası*”nın 9 umde (ilke) denilen programında eğitim ve öğretim konusuna da geniş yer vermiştir.³⁶

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1924'te Meclisin İkinci Dönem İkinci Toplantı Yılıını açış konuşmasında, “*Ulus kamuoyunda saptanan eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin vakit kaybetmeksizin uygulanması gereğini gözlemliyoruz...*” diyerek eğitim ile ilgili çalışmaların geldiği noktayı vurgulamıştır.³⁷

³¹ Ergün Özbudun, Ahmet Mumcu vd, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II**, Yükseköğretim Kurulu Yay., Ankara, 1986, s. 152.

³² Atatürk'ün eğitime verdiği önem ve eğitim görüşü için bkz., Özkan İzgi, “*Atatürk'ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. I, No.1, (Kasım 1984), s. 266-267.

³³ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. II., s. 48.

³⁴ Yahya Akyüz, “*Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. VIII, No. 23, (Mart 1992), s. 233; H. Raşit Öymen, “*Mustafa Kemal'in Eğitimle İlişkileri*”, **Atatürk Konferansları 1973–1974**, TTK Yay., Ankara, 1974, s. 145.

³⁵ İzmir İktisat Kongresi'nin sona erişinden dört gün sonra Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa (Uzler) Bey'in yayımladığı genelge, eğitimci M. Rahmi (Balaban) Bey tarafından “*Eğitim Andı*” olarak isimlendirilmiştir. Bkz. Turan, **Türk Devrim Tarihi**, III. Kitap, s. 66-67.

³⁶ 8 Nisan 1923'te yayımlanan Dokuz Umde'nin eğitimle ilgili olan bölümünde şu ifadelerle yer verilmektedir: “*Tahsili iptidaide tedrisatın tevhidi ve bilumum mekteplerimizin ihtiyacatımıza ve asri esâsata tefiki ve muallim ve müderrislerimizin terfi ve ikdârı temin edilecektir. Vesâiti münasebe ile halkın tenvir ve talimine de tevessül olunacaktır.*” Bkz., **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, C. IV, ATAM Yay., Ankara, 1991, s. 517.

³⁷ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. I, s. 347.

Atatürk'ün Meclis'i açış konuşmasından bir gün sonra, 2 Mart 1924'te toplanan Halk Fırkası Grubu'nda, bütün öğrenim kurumlarının Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanması konusunda Saruhan (Manisa) Milletvekili Vasıf (Çınar) Bey ile 57 arkadaşı tarafından hazırlanan kanun teklifi, kısa bir görüşmeden sonra kabul edilmiştir. 3 Mart 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda görüşülen kanun teklifi, oy birliği ile kabul edilerek 430 sayılı yasalaşmıştır.³⁸

Kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türkiye içerisindeki bütün bilim ve öğretim kurumları Maarif (Eğitim) Bakanlığı'na bağlanmış ve 4. madde uyarınca Eğitim Bakanlığı tarafından, yüksek din uzmanları yetiştirmek için üniversite bünyesinde bir ilahiyat fakültesi kurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca, imamlık, hatiplik gibi dinsel hizmetleri görececek memurların yetişmesi için de okullar açılacaktı.³⁹

Bu kanunun kabul edilmesiyle öğretim kurumlarındaki *medrese-okul, yabancı okul* diye içerikte ve amaçta birbirine zıt üçlü bölünmüşlüğe son verilmiş, eğitim kurumları üzerinde devlet kontrolü ve denetimi sağlanmıştır. Eski eğitim kurumları kaldırılmış ve medreseler kapatılmıştır.⁴⁰ Böylece eğitimde dinin etkisi kırılarak ulusal, çağdaş, laik ve demokratik bir eğitim sistemi kurulmuştur.

2 Mart 1926 tarihinde çıkarılan Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun ile Tevhid-i Tedrisat Kanunu tamamlanmış, devletin izni olmadan hiçbir okul açılmayacağını öngören bir düzenleme yapılmıştır. Bununla birlikte okullardaki ders müfredatları çağın koşullarına göre yeniden düzenlenmiş, eğitim öğretim kademeleri oluşturulmuştur.

9.3.3. Yeni Türk Alfabesinin Kabul Edilmesi

Türkler buldukları kültür çevrelerine göre tarih boyunca çeşitli alfabeler kullanmışlardır. Bunların en belirginleri, Orta Asya'da kullanılmış oldukları Göktürk ve Uygur alfabeleri ile İslamiyeti kabul ettikten sonra kullanmaya başladıkları Arap alfabesi olmuştur.⁴¹

Arap kökenli alfabenin okuma ve yazmada doğurduğu güçlükler ve Türkçenin ses yapısına uygun olmaması, yüzyıllar boyunca sıkıntılar yaratmış,

³⁸ “*Tevhidi Tedrisat Hakkında Saruhan Mebusu Vasıf Bey ve Rüfkasının Teklife Kanunisi, 2 Mart 1340 (1924)*”, Kanun teklifi için bkz. Bekir Sıtkı Yalçın ve İsmet Gönüllal, **Atatürk İnkılâbı, Kanunlar-Kararlar-Tamimler-Bildiriler-Belgeler-Gereke ve Tutanaklarıyla**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1984, s. 97–98.

³⁹ Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Meclis görüşmeleri için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem II, C. VII, s. 26, 29, 114; Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun sureti için bkz. **BCA**, Fon. 51.. 0. 0, Yer. 2. 12..11, (20. 4. 1924).

⁴⁰ Gözler, **a.g.e.**, s. 161-164.

⁴¹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C. III, Kısım IV, TTK Yay., Ankara, 1991, s. 379–380; Bahriye Üçok, “*Yazı Devrimi, Kur'an Harfleri ve Atatürk Devrimlerine Karşı Çıktışlar*”, **Bulleten**, C. XLIII, No. 172, (Ekim 1979), s. 826–827.

okuma-yazma bilenlerin sayısının hep düşük kalmasına yol açmıştır. Okuma-yazma bilmek Osmanlı ülkesinde önemli bir ayrıcalık haline gelmiştir.⁴²

Okuma-yazma bilenlerin sayısının azlığı İttihatçılar için bir sorun teşkil etmiş ve II. Meşrutiyet döneminde mevcut alfabenin ıslahı için çalışmalar yapılmıştır. Ancak yeni bir alfabeden çok, Arap alfabesinin Türkçeye uygun hale getirilmesine yönelik bu çabalar, Birinci Dünya Savaşı nedeniyle kesintiye uğramıştır. II. Meşrutiyet döneminin ideolojik ortamından etkilendiği kesin olan Mustafa Kemal Paşa için de alfabe, modernleşen Türk toplumu için çözümlenmesi gereken bir sorun olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, daha Kurtuluş Savaşı başlarında 8 Ağustos 1919'da geleceğe yönelik girişimlerini açıklarken Mazhar Müfit (Kansu) Bey'e, Latin alfabesinin uygulanabileceğini not ettirmişti.⁴³

Yurdun düşman işgalinden kurtarılmasından sonra İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde kabul edilen *Misak-ı İktisadi*'de bir okuma bayramından bahsedilmesi, okuma-yazma konusunda bazı düzenlemelerin yapılacağı habercisi olmuştur.⁴⁴

Türk modernleşmesi açısından belki de en büyük kırılmayı teşkil eden, Harf devriminin ilk adımı 20 Mayıs 1928'de milletlerarası rakamların kabul edilmesiyle atılmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla Türk Alfabeti'nin hazırlanması için bir komisyon kurulmuştur.

Üç ay gibi kısa bir sürede hazırlanan yeni Türk Alfabeti, 9-10 Ağustos akşamı Sarayburnu'nda Mustafa Kemal Paşa tarafından halka duyurulmuş ve şu önemli noktalar vurgulanmıştır⁴⁵: “*Arkadaşlar, bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak mecburiyetindediniz...*”

Bu konuşmasıyla alfabenin değiştirilmesi konusundaki kararlılığını ortaya koyan Mustafa Kemal Paşa'nın, Harf Devrimi ile aynı güne rastlayan Meclis açış konuşmasında; “*Türk milletine kolay bir okuma-yazma anahtarı vermek lâzımdır. Bu anahtar Latin esasından alınan Türk alfabesi olacaktır. Yeni Türk harflerinin kanunlaşması, ülkemizin yükselme çabalarında başlı başına bir geçit olacaktır*” şeklindeki ifadeleri, bu sürecin gelişimi açısından önemlidir.⁴⁶ Gerçekten de, bu konuşmadan hemen sonra 1 Kasım 1928'de Latin esasına dayanan yeni Türk Alfabeti, TBMM'de 1353 sayılı yasa olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir.⁴⁷

⁴² Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 3. Kitap, s. 202-203.

⁴³ Erzurum Kongresi'nin ertesi günü Mustafa Kemal'in Mazhar Müfit Bey'e not ettirdiği değişikliklerden 5. sırayı “*Latin Harflerinin Kabulü*” almıştır.

⁴⁴ Ulusal Bağımsızlık Savaşı'ndan hemen sonra İzmir İktisat Kongresi'ne işçi delegelerinden İzmirli Nazmi ve iki arkadaşı tarafından “*Latin Harflerinin Kabulü*” önergesi verilince, Kongre Başkanı Kâzım (Karabekir) Paşa, “*Latin harfleri İslam birliğini bozar*” gerekçesiyle önergeyi okuturmadan reddetmiştir. Bkz. M Şakir Ülkütaşır, **Atatürk ve Harf Devrimi**, TDK Yay., Ankara, 1973, s. 44-45.

⁴⁵ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. II, s. 272-274.

⁴⁶ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. I, s. 377-378.

⁴⁷ **Sicil-i Kavanin**, C. V, Cihan Matbaası, İstanbul, 1926, s. 3.

Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen Harf Devrimi ile bin yıllık Arap harfleriyle yazı yazma geleneği yıkılmış ve Batı kültürü ile yakınlaşma sağlanmıştır. Ancak, öngörülen bu devrim, yeni yazıyı ivedilikle yaygınlaştırarak toplumu cehaletten bir an önce kurtarmakla anlam kazanabilirdi. Bu amaçla *Millet Mektepleri* adı verilen ulus okulları açılmıştır. Millet Mektepleri, yeni alfabenin topluma öğretilmesi ve yeni bilgilerin aktarılması konusunda önemli bir işlev görmüştür. Türk toplumunda okuma-yazma bilenlerin sayısı hızla artmaya başlamış ve yeni Türk harflerini öğretmek için en büyük çabayı gösteren Mustafa Kemal Paşa'ya *Başöğretmen* unvanı verilmiştir.⁴⁸

9.3.4. Yeni Tarih ve Dil Anlayışı

Osmanlı Devleti, çok uluslu bir imparatorluk olduğu için ulusal bir tarih anlayışı doğmamıştı. Dinin de etkisiyle İslâm tarihine ve hanedana dayanan bir tarih anlayışı vardı. Bu tarih anlayışında, Türklerin İslâmiyet öncesindeki varlıkları ve uygarlığa katkıları yok sayılmıştı. Oysa İslâmiyet öncesinde Orta Asya'da gelişmiş bir Türk kültür ve uygarlığı vardı. İlk olarak II. Meşrutiyet'le birlikte ulusal bir tarih anlayışı gündeme gelmişse de, bu çabalar yeterince etkili olamamış, ulusal tarih anlayışı ancak Cumhuriyet döneminde hayata geçmiştir. Böyle bir tarih anlayışının gelişmesinde yeni kurulan ulusal devletin varlığı çok etkili olmuştur.

Türk ulusunun oluşumunda tarihin önemli olduğuna inanan Atatürk, pek çok yerli ve yabancı kitapları okuduktan sonra, notlar almış, tarihle ilgili yorum ve değerlendirmelerde bulunmuştur.⁴⁹ "...*Büyük devletler kuran atalarımız büyük ve kapsamlı medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, incelemek, Türklüğe ve dünyaya bildirmek bizler için bir borçtur.*" diyerek, tarih konusundaki yanlışlıkları ve eksiklikleri ortadan kaldırmak istemiştir. O'na göre, tarih belgelere ve kaynaklara dayanılarak araştırılmalıydı.

Bilimsel tarih araştırmaları için bilim adamlarını özendiren Mustafa Kemal Paşa, ulusal bir tarih anlayışının geliştirilmesi ve Türk tarihinin bilimsel olarak yeniden araştırılması amacıyla 12 Nisan 1931'de *Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*'nin kurulmasına önayak olmuştur.⁵⁰ Türk tarihi üzerindeki araştırmalara resmi bir nitelik veren bu Cemiyet, 1935'te *Türk Tarih Kurumu* adını almaktadır.

Atatürk'ün tarih tezine göre, Orta Asya uygarlığın merkezidir. Uygarlık, Türklerin göçleri sayesinde diğer coğrafyalara yayılmıştır. Bu bağlamda Türklerin uygarlığa çok önemli katkıları olmuştur. Anadolu'nun ilk yerleşik uygar-

⁴⁸ Konuyla ilgili olarak camilerin, imam ve hatiplerin yeni Türk harflerini öğrenmek üzere açılan resmi ve özel kurslara devam etmeleri istenmiştir. Bkz., **BCA**, Fon. 51. 0. 0. 0, Yer. 12. 105. 42, (10. 11. 1928); Sami N Özerdim, **Yazı Devriminin Ölçüsü**, TDK Yay., Ankara, 1978, s. 40-45.

⁴⁹ Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, TTK Yay., Ankara, 1966, s. 89; **Atatürkçülük, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri**, 1. Kitap, (Haz. Genelkurmay Başkanlığı), MEB Basımevi, İstanbul, 1988, s. 359.

⁵⁰ Hasan Cemil Çambel, "*Atatürk ve Tarih*", **Bellekten**, C. III, No. 10, (1939), s. 270-271.

lığı olan Hititlerin ve Mezopotamya’da ilk uygarlığı kuran Sumerlerin kokenleri Turk’tur. Turkler dolikosefal ve sarı ırka mensup değil, brakisefal ve beyaz ırka mensup bir topluluktur.

Bu tarih anlayışının bilimsel ve siyasal hedeflerini şöyle sıralamak mümkündür:

- Ulusal bir tarih anlayışı geliştirmek,
- Turk ulusunda milli bilincin gelişmesini sağlamak,
- Uygur ve birleştirici bir tarih anlayışını topluma kabul ettirmek,
- Uygurılığın tüm insanlığın ortak malı olduğunu savunmak,
- Akla ve bilime dayanan bir tarih anlayışını topluma benimsetmek,
- Turk tarihinin İslamiyet öncesindeki yıllara dayandığını kanıtlamak,
- Turklerin İslamiyet öncesindeki uygarlık alanındaki hizmetlerini bilimsel yollarla açıklamak,
- Anadolu’nun Turklerin öz vatani olduğunu tüm dünyaya göstermek.

Ulusal kültürün gelişmesinde tarih kadar, dil de önemlidir. Dil, bir ulusun geçmişten geleceğe kuşaklar arasındaki iletişimi ve devamlılığını sağlayan en önemli etkidir. Cumhuriyet öncesinde aydınlar ve bilim adamları Arapça ve Farsça kelimelerin ağırlıklı olduğu bir dil konuşurken, halk daha saf bir Türkçe konuşmaktaydı. Tanzimat’tan sonra Turk dilinde kullanılan yabancı kokenli kelimelere Fransızca da eklenmişti. Böylece dil birliği tamamen bozulmuş, Türkçe yabancı dillerden gelen kelimeler nedeniyle gerçek kimliğinden uzaklaşarak, bir sanat ve edebiyat dili olmaktan çıkmıştı.

Yeni alfabenin kabul edilmesi, dildeki yeniliğe de ortam hazırlamıştır. Her türlü toplumsal yenilikler yapılırken, ulusal kültürümüzün temeli olan dilde de yenileşmenin zorunlu olduğundan hareketle, dilin de halkın psikolojisine uygun ve yatkın, yeni ihtiyaçları kolay ifade edecek bir yapıya kavuşturulması gerekli idi. Turk dilini yabancı dillerin etkisinden kurtarmak amacıyla Mustafa Kemal Paşa tarafından başlatılan çalışmalar, 12 Temmuz 1932 tarihinde *Türk Dili Tetkik Cemiyeti*’nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Dildeki bağımsızlığı, tam bağımsızlığın bir parçası sayan Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1932 yılında TBMM’yi açış konuşmasında, “...*Milli kültürün her çığırda açılarak yükselmesini Türkiye Cumhuriyeti’nin temel dileği olarak temin edeceğiz. Türk dilinin, kendi benliğine, aslındaki güzelliğ ve zenginliğine kavuşması için, bütün devlet teşkilâtımızın, dikkatli, alâkalı olmasını isteriz...*” sözleriyle dildeki gelişme ve sadeleşmeyi sadece toplumda bir akım olarak değil, yasama ve yürütme organına da düşen bir görev olarak göstermiştir.⁵¹

Türk dilinin kaynakları, geçirdiği değişimler ve gelecekteki gelişmelerin esaslarını belirlemek amacıyla 26 Eylül 1932’de Dolmabahçe’de Birinci Dil Kurultayı toplanmış ve bu tarihten sonra çalışmalar hızlandırılmıştır.⁵² Bu çalışmalar sonucunda *Türk Dili Tetkik Cemiyeti*, 31 Ağustos 1936’da *Türk Dil*

⁵¹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. I, s. 390.

⁵² Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, TTK Yay., Ankara, 1988, s. 538.

Kurumu adını alacaktır. Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarıyla Türkçe bir kültür ve sanat dili haline getirilmiş, Türkçe roman ve şiir yazılabileceği, edebi metinler yaratılabileceği kanıtlanmış ve ayrıca bilim dili, aydın dili ve halk dili gibi ayrımlar da ortadan kaldırılmıştır.

Atatürk'ün tarih ve dil çalışmalarına önem vermesi, binlerce yıllık yurdumuz olan Anadolu'nun tarihini ortaya çıkarmış ve kültürel gelişmeler hızlanmıştır.

9.3.5. Dârülfünun'dan İstanbul Üniversitesi'ne

Tanzimat döneminde kurulan ancak hem öğrenci bulamaması hem de Medrese baskısı nedeniyle kısa bir süre sonra kapatılan Dârülfünun, II. Abdülhamit döneminde, 1900 yılında yeniden açıldıktan sonra süreklilik kazanmıştır.⁵³

Meşrutiyet döneminde geliştirilmesine çalışılan Dârülfünun, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine devreden tek üniversite olarak 1933 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Ancak Cumhuriyet dönemindeki devrim hareketleri ve bilimsel gelişmeler karşısında yetersiz kalan Dârülfünun, İsviçre'den gelen ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından görevlendirilen Prof. Malche'in vermiş olduğu rapor doğrultusunda 1933 yılında kapatılmış, yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur.⁵⁴

Üniversite reformu olarak adlandırılan, Dârülfünun'un kapatılıp İstanbul Üniversitesi'nin açılmasından sonra birçok Dârülfünun hocası görevinden alınmış ve yükseköğretim yeni kadrolarla sürdürülmüştür. İşte bu dönemde Almanya'da Hitler tarafından kurulan Nazi yönetiminin baskısından kaçan bilim adamlarının bir kısmı Türkiye'ye gelmiştir. Çeşitli dallarda çalışmalar yapan bu bilim adamlarının sayesinde, üniversite reformundan beklenen fayda sağlanmıştır.

Atatürk döneminde İstanbul Üniversitesi'nden başka, 1933 yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü ve 1936'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulmuştur.⁵⁵ Böylece 1946 yılında kurulacak olan Ankara Üniversitesi'nin temelleri de atılmıştır.

9.3.6. Güzel Sanatlar

Sanat, ulusları birleştiren en önemli olgudur. Bir ulusun modernleşmede ve kalkınmada hangi düzeyde olduğunu gösteren temel etkidir. Bu gerçeğin farkında olan Atatürk; "...*Güzel sanatlarda başarı; bütün inkılâpların başarılı olduğunun en kesin delilidir. Bunda başarılı olamayan milletlere ne yazıktır. Onlar, bütün başarılarına rağmen medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatıyla*

⁵³ Aydoğan Ataüinal, *Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler*, MEB Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 1993, s. 28–34.

⁵⁴ Mehmet Saray, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453–1993)*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1996, s. 47.

⁵⁵ Şerafettin Turan, *İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yay., Ankara, 2000, s. 164–165.

tanınmaktan daima yoksun kalacaklardır” diyerek sanatın vazgeçilmezliğini vurgulamıştır.⁵⁶

Çağdaş sanat kurumları ve yöntemleriyle gelişen ama milli ve geleneksel değerlerden çıkan yeni sanat anlayışını köklü bir duruma getirmek için Cumhuriyet döneminde yoğun bir çaba sarf edilmiştir. Atatürk, her alanda sanatçının yetiştirilmesi ve toplumda saygın bir yer alabilmesi için yöneticilere talimat vermiştir. Güzel sanatlarla ilgili okullar, konservatuar, müzeler ve tiyatrolar açılmıştır. Yine müzik⁵⁷, resim, heykel ve mimaride önemli sanatçılar yetiştirilmiştir.⁵⁸

Toplumun kültürel değişim ve dönüşümünde belki de en önemli görevini 1932 yılında açılan Halkevleri üstlenmiştir. Halkevleri sayesinde yeni alfabe, yeni sanat anlayışları, dil ve edebiyattaki gelişmeler, kısaca Türk Devrimi’yle benimsetilmek istenen Cumhuriyet ideolojisi Türk toplumuna götürülmüştür.

9.4. EKONOMİK ALANDAKİ GELİŞMELER

9.4.1. Son Dönem Osmanlı Ekonomisi

18. yüzyılda İngiltere’de başlayan ve yeni enerji kaynaklarının sanayiye uygulanmasıyla kendini gösteren Sanayi Devrimi ile Batılı devletler, sömürge imparatorlukları kurmuşlar ve yayılma politikalarını hızlandırmışlardır.⁵⁹ Osmanlı Devleti de, sahip olduğu toprakaltı ve üstü zenginlikleri nedeniyle, Batılı devletlere hedef olmaktan kendini kurtaramamıştır.⁶⁰

19. yüzyılın ortalarından itibaren, kapitülasyonlar, ticaret sözleşmeleri⁶¹ ve dış borçların da etkisiyle, Osmanlı ekonomisinde tarım, sanayi, ulaştırma gibi alanlarda yabancı etkinliği giderek artmıştır. Bankacılık, posta taşımacılığı, demiryolları, havagazı işletmeciliği, madencilik sektörü gibi kamu hizmetleri yabancı şirketlerin kontrolüne girmiştir.⁶² Azınlıkların kontrolünde bulunan ticarete ise milli tüccar bir türlü ön plana çıkamamıştır. Tarımda, modernleşmeye geçilememiş, tohum ıslah çalışmaları yapılamamıştır. Bu nedenle üretim düşmüş ve köylünün durumu kötüleşmiştir.⁶³

Osmanlı Devleti, bu ortam içerisinde bulunduğu Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik çıkmış ve bu savaş sonunda imzalanan

⁵⁶ Atatürkçülük-Atatürk’ün Görüş ve Direktifleri, s. 367.

⁵⁷ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. I, s. 396.

⁵⁸ Turhan Feyzioğlu, “Atatürk ve Güzel Sanatlar”, Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992, s. 848.

⁵⁹ Hüseyin Şahin, Türkiye Ekonomisi- Tarihsel Gelişimi- Bugünkü Durumu, 5. B., Ezgi Kitabevi Yay., Bursa, 1998, s. 2-3.

⁶⁰ Turan, a.g.e., s. 249.

⁶¹ Şevket Pamuk, 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, II. B., Gerçek Yay., İstanbul, 1990, s. 164.

⁶² Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları, ATAM Yay., Ankara, 1990, s. 54-55.

⁶³ Turan, a.g.e., s. 249; Vedat Eldem, Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi, TTK Yay., Ankara, 1994, s. 12-14.

Mondros Mütarekesi ile ağır bir yenilgiyi kabul etmiştir.⁶⁴ Mondros Mütarekesi siyasi ve askeri olduğu kadar, ekonomik olarak da sınırlamalar getirmiştir. Kısacası Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918’de, Mondros Mütarekesi’ni imzaladığı sırada, ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan bağımsızlığını yitirmiş durumdaydı.

9.4.2. Türkiye İktisat Kongresi ve Sonuçları

Osmanlı Devleti’nden alınan olumsuz ekonomik mirasın kötü izlerini silmek için, yurdun düşman işgalinden kurtarılmasından hemen sonra, Cumhuriyetin ilanı bile beklenmeden 17 Şubat 1923’te İzmir’de *Türkiye İktisat Kongresi* toplanmıştır.⁶⁵

Amaç, baştanbaşa harabeye dönmüş Anadolu’yu yeniden imar etmek, halkı yoksulluktan kurtarmak ve üretimi arttırmak için kararlar almaktır. İşte Lozan Konferansı’nın kesintiye uğradığı ve henüz Cumhuriyetin ilan edilmediği bir dönemde, yeni Türk Devleti’nin ekonomik politikasının belirlenmesi ve dış dünyaya tam bağımsızlık konusundaki kararlılığın gösterilmesi amacıyla, Mustafa Kemal Paşa’nın desteği ve dönemin İktisat Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey’in girişimleriyle, 17 Şubat–4 Mart 1923 tarihleri arasında söz konusu Kongre toplanmıştır. Kongreye işçi, çiftçi, tüccar ve sanayici temsilcilerinden 1135 kişi katılmıştır.⁶⁶

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türkiye İktisat Kongresi’nin açış konuşmasında tam bağımsızlık için ekonomik egemenliğin de sağlanması gerektiğini ifade ederek ekonomik gücün üzerinde durmuştur. Kongrede, bağımsız ekonomiye geçiş için alınacak tedbirler görüşülmüş ve ülkenin içinde bulunduğu kötü ekonomik koşullar çerçevesinde çok önemli kararlar alınmıştır.⁶⁷ Türk tarihinde ekonomik sorunların tartışıldığı bu ilk kongrede, günlerce yapılan tartışmalar sonucunda *Misâk-ı İktisâdi* adı verilen ekonomik ant kabul edilmiştir.⁶⁸ Buna göre, Türk ulusu kan dökerek sahip olduğu ulusal bağımsızlık ilkesinden hiçbir biçimde fedakârlık yapmayacaktır. Bu bağımsızlık ilkesi içinde ekonomik kalkınmamız sağlanacaktır. Siyasal bağımsızlık gibi, ekonomik bağımsızlık da esastır.

Bu ant, büyük devletlerin ekonomik boyunduruğu altına girmeden, öz kaynaklarla bağımsız kalarak kalkınmayı öngörmekteydi. Ayrıca yabancı sermayeye karşı olunmadığı, Türk kanunlarına uymak koşuluyla yabancı sermayenin gelebileceği ortaya konulmuştur. Türkiye İktisat Kongresi’nin Lozan

⁶⁴ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, TTK Yay., Ankara, 1970, s. 1; Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. I, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir, 1987, s. 105–107; Ali Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, TTK Yay., Ankara, 1987, s. 62–69.

⁶⁵ A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir*, 4. B., Sermaye Piyasası Kurulu Yay., Ankara, 1997, s. 1-2.

⁶⁶ Ökçün, *a.g.e.*, s. 3-4.

⁶⁷ Erdinç Tokgöz, *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)*, 9. B., İmaj Yay., Ankara, 2009, s. 44; Şahin, *a.g.e.*, s. 33.

⁶⁸ Ökçün, *a.g.e.*, s. 323–325.

Konferansı'nın kesilme döneminde toplanmış olması rastlantı değildi. Kongre, Lozan'daki görüşmelerle doğrudan ilgilidir. Tam bağımsızlık vurgusu yapılarak kapitülasyonların kaldırılması konusundaki kararlılık bir kez daha dile getirilmiş, yabancı sermayeye karşı olunmadığının ifade edilmesiyle de sosyalist ekonominin benimsenmeyeceği açıklaması yapılmıştır.⁶⁹

Bu arada devlet destekli ve özel sektör ağırlıklı bir liberal ekonomik politikanın izleneceği de karara bağlanmıştır.

9.4.3. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ekonomik Faaliyetler

Gerek İzmir İktisat Kongresi'nde, gerekse 1924 Anayasası'nda devletin ekonomiye müdahalesinin kurumlaşmasına yer verilmemiştir.

9.4.3.1. Tarım Alanındaki Gelişmeler

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin nüfusunun büyük bir çoğunluğu kırsal kesimde yaşamaktaydı. Bu nedenle köylülerin durumunun düzeltilmesi, ülke nüfusunun çoğunun mutlu olması demektir.⁷⁰ Yüzyıllardan beri köylüden alınan *Âşar Vergisi*'nin kaldırılması bu iş için ilk adım olabilirdi. Âşar, ürün üzerinden peşin olarak alınan bir vergi idi. Köylünün her yıl ürettiğinin yüzde onu, bazen de yüzde ondan fazlası vergi olarak toplanırdı.⁷¹ Âşarın *mültezimler* yoluyla toplanması modern vergi anlayışına uymadığı gibi, pek çok yolsuzluklara neden oluyor ve köylü eziliyordu. Cumhuriyet Hükümeti, cesur bir kararla 17 Şubat 1925 yılında köylü üzerinde büyük bir yük oluşturan âşar vergisini kaldırmış ve köylünün rahat nefes almasını sağlamıştır.⁷²

Savaş ekonomisinden barış ekonomisine geçişin önemli ekonomik sonucu tarımda üretimin artması olmuş ve 1923'te tarımın gayri safi milli hâsıla payı yüzde 40 iken 1926'da artarak yüzde 50'ye yükselmiştir. Cumhuriyet Hükümeti, 1925'te çıkardığı bir kanunla 22.233 çiftçi ailesine 20 yılda ödenmek üzere 731.000 dönüm toprak dağıtmış ve kredi faizlerini yüzde 12'den yüzde 9'a indirmiştir. Çiftçilere ucuz ve kolay kredi sağlanması için kooperatifçiliği ve traktör kullanımını özendirici tedbirler almış, modern tarım yöntemlerini yaygınlaştırmak amacıyla örnek çiftlikler, fidanlıklar ve tohum ıslah enstitüleri kurmuş, Avrupa'ya tarım öğrenimi için öğrenciler göndermiş, Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü'nü açarak tarım memurlarına ve öğretmenlerine hizmet içi eğitim yoluyla modern bilgiler vermiştir.⁷³ Hayvancılık ve ormancılığın geliştirilmesi için tedbirler almıştır. Bū-

⁶⁹ Şahin, a.g.e., s. 33-34.

⁷⁰ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1970, s. 17.

⁷¹ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim-1922-1971*, (Yay. Haz. Erol Şadi Erdinç), C. II, 2. B., Özener Matbaacılık Ltd. Şti, İstanbul, 1997, s. 987.

⁷² Şahin, a.g.e., s. 10-11.

⁷³ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2009, s. 38-39.

tün bu tedbirler sayesinde üretim hızla artmış, kırsal kesimde yaşayanların gelir düzeyi yükselmiştir.

9.4.3.2. Sanayi Alanındaki Gelişmeler

Sanayileşme ekonomik kalkınmanın bel kemiğidir. Sanayileşmeyen bir ülke, siyasal bağımsızlığını korumakta ne kadar titiz davranırsa davranсын emperyalist güçlerin tutsağı olmaktan kurtulamaz. Cumhuriyet öncesinde ülkede sadece 75 bin işçinin bulunduğu cılız bir sanayi vardı. Kapitülasyonlar ve ticaret antlaşmaları nedeniyle Osmanlı ülkesi tümüyle yabancı malların satıldığı bir pazar durumuna gelmişti. Cumhuriyetin ilanından sonra milli sanayinin kurulabilmesi için tedbirler alınmıştır.⁷⁴

1923–24 yıllarında sanayi, el sanatları (loncaların devamı sayılabilecek) bazı küçük gruplar halinde çalışmakta olup, İstanbul, İzmir, Adana’da kötü durumda birkaç dokuma fabrikası ve İstanbul’da harap halde bulunan birkaç askeri fabrika ülkenin sanayi gücünü temsil ediyordu. Hükümet, 19 Nisan 1925 tarihli yasa ile kurulan *Sanayi ve Maadin Bankası*’na, elindeki tüm tesislerin yönetimini bırakmış, fakat banka sermaye ihtiyaçlarını karşılayacak kaynaklara sahip olamamıştır. İlk yıllarda, devlet bütçesinden yapılan harcamalarda yerli mallarının satın alınmasını zorunlu kılmış, tekstil fabrikalarının genişletilmesi ve yeni fabrikaların yapılmasını teşvik etmiştir.⁷⁵

Bu alanda atılan en önemli adım, 1912’de yürürlüğe konan *Teşvik-i Sanayi Kanunu*’nun 28 Mayıs 1927 yılında yeniden 15 yıl süreyle yürürlüğe konmasıdır.⁷⁶ Özel sermayeyi sanayileşme alanına çekebilmek için tekrar yürürlüğe konulan bu kanun, sanayicinin yatırım yapabilmesi için özendirici tedbirleri içermekteydi.

9.4.3.3. Ticaret Alanındaki Gelişmeler

Cumhuriyet öncesinde ticaret genellikle azınlıklar tarafından kontrol ediliyordu. Ancak Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında azınlıkların çoğunun yurt dışına çıkmaları nedeniyle ticari alanda büyük bir boşluk doğmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra, Türklerin ticari hayata atılabilmesi için çeşitli tedbirler alınmış ve ilk olarak tüccara kredi sağlanması amacıyla 26 Ağustos 1924 yılında *İş Bankası* kurulmuştur.⁷⁷ Yine 19 Nisan 1926 tarihli *Kabotaj Kanunu* ile Türk denizlerinde taşımacılık yapma hakkı Türklere tanınmış, böylece deniz ticaretinin gelişmesi için gerekli olan altyapı hazırlanmıştır.⁷⁸

⁷⁴ İlkın, a.g.e., s. 40.

⁷⁵ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2005)*, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2006, s. 52-53.

⁷⁶ Kocatürk, a.g.e., s. 466.

⁷⁷ A.g.e., s. 416.

⁷⁸ Adı geçen Kanun 1 Temmuz 1926’da yürürlüğe girmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre II, C. XXIV, s. 143.

Devlet, üç beyaz (un, şeker, pamuk) ve üç siyah (kömür, demir, akaryakıt) projelerine öncelik vermiş ve bu temel maddelerin yurtiçinde üretilmesiyle önemli ölçülerde döviz tasarrufu sağlamıştır. 1923–1929 yılları arasında uygulanan dış ticaret politikası, Lozan Antlaşması'na bağlı olarak beş yıllık süre ile Türkiye'nin dış ticarete liberal bir politika izlemesini öngörüyordu.⁷⁹ Ülkenin dış ticareti yabancı bankalar aracılığı ile yürütülüyor ve gümrük vergilerinin düşük olması nedeniyle dış ticaret sürekli açık veriyordu. Bu bankalar, ihracat mevsiminde Türk lirasının değerini yükseltmekte, ithalatın yoğunlaştığı dönemlerde ise liranın değerini düşürerek ticaretin gelir artırıcı etkisini yok etmekteydiler⁸⁰. Hükümet, 13 Mayıs 1929'da *Ticaret Kanunu*'nu çıkarmış, aynı yıl gümrük vergileri ve kambiyo kontrolü yoluyla ticaret açığını kapatmış ve çeşitli müdahalelerle 1930 yılında Türk lirasının değerini korumayı başarmıştır.

Osmanlı Devleti'nin para işlerini düzenlemek Osmanlı Bankası'nın kontrolündeydi. Bu banka doğrudan doğruya yabancılar tarafından oluşturulmuş ve merkezi Avrupa'da olan bir kuruluştur. Bu durum 11 Haziran 1930'da *Merkez Bankası Kanunu*'nun çıkarılmasıyla düzeltilmiş ve devletin para işlerini ve kısa süreli para siyasetini ayarlayacak *Merkez Bankası* kurulmuştur.⁸¹

9.4.3.4. Ulaşım ve Bayındırlık Alanındaki Gelişmeler

Ulaşım, bir ülkenin kalkınmasında doğrudan rol oynayan önemli bir etkidir. Üretilen malların dağıtılmasıyla sanayinin gelişmesi ve ticaretin canlanması gerçekleşebilirdi. 19. yüzyılın sonlarından itibaren en yaygın ve en ekonomik ulaşım sektörü demiryolları idi. Cumhuriyet ilan edildiğinde ülkede demiryollarının hemen hepsi yabancı şirketlerin kontrolü altındaydı.⁸²

Cumhuriyet Hükümetleri, Atatürk'ün ekonomik gelişme modeline uygun olarak altyapı oluşturmak amacıyla demiryolu, karayolu, köprü, liman yapımına, bataklıkların kurutulmasına önem vermişlerdir. Özellikle demiryolu yapımı ve işletmeciliği devlet tekeline alınmış, 22 Nisan 1924 tarihli yasa ile yabancıların kendi ekonomik çıkarlarına uygun olarak Batı Anadolu'da yaptıkları demiryollarının satın alınmasına girişilmiş ve alınan hatlar hızlı bir şekilde devletleştirilmiştir. 1933 yılına kadar 2213 km. yeni demiryolu hattının yapımı tamamlanmıştır. Tamamlanan bu hatlar, dışarıdan hiçbir yardım alınmadan, milli bütçe ve emekle gerçekleştirilmiştir. 1923–1938 yılları arasında yılda ortalama 200 km. ile toplam 3360 km. yeni demiryolunun yapımı tamamlanmıştır. Ankara-Kayseri-Sivas-Erzurum; Samsun-Sivas; Zonguldak-Ankara; Sivas-Malatya; Malatya-Diyarbakır çizgileri ile yurdun hemen bütün merkezleri birbirine bağlanmıştır.⁸³

⁷⁹ Boratav, a.g.e., s. 71.

⁸⁰ Tekeli-İlkin, a.g.e., s. 88–89.

⁸¹ Tekeli-İlkin, a.g.e., s. 130–131.

⁸² Boratav, a.g.e., s. 46–47.

⁸³ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923–1950)*, Yurt Yay., Ankara, 1982, s. 68.

Bu arada karayollarının yapımına da önem verilmiş, uzun ve yıpratıcı bir savaş döneminden çıkan ülkenin modernleşmesi için yoğun bir çaba sarf edilmiştir. Başta Ankara olmak üzere tüm yerleşim merkezlerinin modern bir görüntüye kavuşması için çalışmalar yapılmış, Cumhuriyeti simgeleyen yeni bir mimari anlayış doğmuştur. Bu anlayışa uygun olarak yeni yollar, köprüler ve limanlar inşa edilmiştir.

9.4.4. Devletçilik Uygulamasına Geçiş

1930 yılı ekonomik politikada önemli değişikliklerin meydana geldiği bir yıl olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan liberal ekonomik politika, özellikle *1929 Dünya Ekonomik Bunalımı nedeniyle* beklenen sonuçları sağlayamamıştı. Gümrük tarifeleri yükselecek diyerek aşırı ithalata gidilmesi, buhran nedeniyle ihracat gelirlerinin beklenmedik düzeye ulaşması ve Türk lirasının hızla değer kaybetmesi, Osmanlı dış borçlarının ilk taksidinin vadesinin gelmesi, özel sektörün elinde yeterince sermaye birikiminin olmaması, bilgi birikimi ve deneyiminin yetersiz olması, yeterli sayıda teknik eleman, vasıflı işçi ve mühendisin bulunmaması, gibi nedenler, toplumda liberal ekonomiye karşı bir tepki doğurmuş ve aydınlar, yöneticiler arasında ekonomik model tartışmaları yoğunlaşmıştır.⁸⁴ Artık ülkede “*özel teşebbüsün yapamadığını devlet yapsın*” görüşü değil, “*ülke için yararlı ve gerekli olanı devlet yapsın*” görüşü hâkim olmaya başlamıştır.

İşte Türkiye'nin devletçi ve milli ekonomik modeli benimsemesinde temel aldığı amaç, *devlet eliyle sanayiye geliştirmek ve milli sanayiye geliştirecek önlemleri almak* olmuştur. Gazi Mustafa Kemal, 1930 yılından itibaren ülkenin iktisadi ve sosyal yapısına uygun önlemleri sırasıyla yürürlüğe koyarak devletçiliği kurumlaştırmaya başlamıştır. Başbakan İsmet (İnönü) Paşa, 30 Ağustos 1930'da Sivas'ta bundan sonra izlenecek ekonomik politikayı şu şekilde açıklamaktadır:⁸⁵ “*Liberalizm nazariyatı bütün bu memleketin güç anlayacağı bir şeydir. Biz iktisadiyatta hakikaten mutedil devletçiyiz.*”

Özel sektörün başarılı olamaması üzerine 1931'de devletin ekonomiye daha fazla müdahale etmesini öngören *Mutedil Devletçi Politika* ile Türkiye'nin hızla kalkındığı ve sanayileşmenin ön plana çıktığı yeni bir dönem başlıyordu. Atatürk, sanayileşmeyi devlet öncülüğünde beş yıllık planlara bağlamış ve “*milli ekonominin temeli tarımdır*” ilkesini yürürlükte tutmuştur. Atatürk bu ilke ile topraksız çiftçi bırakmamak, iş araçlarını artırmak, iyileştirmek ve korumak, özel tedbirler alarak ucuz ve iyi ürün elde etmek amacını gütmüştür.⁸⁶

1930-1933 yılları arasında sanayiye hızlandıracak kurumsal yapılanmaya gidilmiş, Sanayi Bankası ve Ofisi yerine 20 milyon sermaye ile 3 Haziran 1933'te *Sümerbank* kurulmuştur. Böylece, planlı kalkınma modelinin uygulanması aşamasına geçilmiş, yerli ve yabancı uzmanlardan oluşan bir kurulun

⁸⁴ Tokgöz, a.g.e., s. 68.

⁸⁵ Kocatürk, a.g.e., s. 506.

⁸⁶ Tokgöz, a.g.e., s. 74.

hazırlamış olduğu ve devlet öncülüğünde sanayi kesiminde yapılacak yatırımların ana ilkelerini belirleyen rapor, 1934 yılında beş yıl süreyle yürürlüğe konmuştur.⁸⁷

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, temel hammaddeleri yurtiçinde üretilen ve üretilebilecek sınaî tesislere, büyük sermaye ve ileri teknoloji gerektiren projelere, kuruluş kapasitelerinin iç tüketimi karşılayabilecek düzeyde tutulmasına öncelik vermiştir. Adı geçen dönemde 20 fabrikanın kurulması öngörülmüş ve dokuma, cam, kimya ve kâğıt sanayinde çok sayıda fabrika açılmıştır. Bu fabrikaların işletme ve yönetimleri Sümerbank'a verilmiş, madencilik ve enerji işlerini yönetmekle *Etibank* ve *Maden Tetkik Arama Enstitüsü* görevlendirilmiştir.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın başarılı olması üzerine 1936 yılında *İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı*'nın hazırlık çalışmalarına başlanmıştır. Birincisinden daha geniş olarak hazırlanan planla, kurulacak tesis ve fabrikaların yüzü geçeceği öngörülmüş ve bu amaçla İktisat Bakanı Celal Bayar başkanlığında bir *Sanayi Kongresi* toplanmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması, bu ikinci planın yürürlüğe girmesini engellemiştir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu olumsuz koşullar ve Osmanlı'dan devralınan enkaza rağmen, Atatürk'ün titizlikle uygulamış olduğu dört temel ekonomi politikası başarıyı beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Türk Lirasının yurt içindeki değerini koruyan, enflasyonsuz para-kredi politikası izlenirken, gerçek kamu kaynaklarına dayanan denk bütçeler oluşturulmaya çalışılmış, ulusal kaynakların elden geldiğince etkin kullanılması için planlı kalkınmaya yönelik başlamış ve dış ekonomik ilişkilerde de devalüasyonsuz bir anlayış benimsenmiştir.

Bu temel politikaların başarılı bir şekilde uygulanmasıyla 16 milyonluk nüfusta yoksulluk kademeli olarak azalmış, ulus kendine yeter hale gelmiş, ticaret fazla vermeye başlamış, liranın değeri korunarak Merkez Bankası'nda 36 milyon döviz ve 26 ton altın birikmiş, devlet öncülüğünde başlayan sanayi yatırımları başarıya ulaşmış, dönem sonunda öz kaynaklara dayalı 17 Sınaî işletmesi açılmış, çıkarılan mali, iktisadi, sosyal yasalarla ekonominin işleyişini düzenleyen kurallar ve kurumlar oluşturulmuştur.

9.5. GÜNDELİK YAŞAMA DAİR DÜZENLEMELER

9.5.1. Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma: Şapka Giyilmesi Hakkındaki Kanun

İnsanların giyim kuşamları, toplumsal ya da ulusal kültürü yansıtan en belirgin ölçütlerden biridir.⁸⁸ Türk kültür tarihine bakıldığında Türklerin kılık-kıyafet konusunda bağnaz olmadıkları görülmektedir. Çağın, değişen kültür ve çevrenin özelliklerine göre kıyafetler giyen Türklerin, İslâmiyetin kabulünden sonra Anadolu'ya yerleşmeleri, giyim ve kuşamda büyük değişimlere yol açmıştır.

⁸⁷ Boratav, a.g.e., s. 65-66.

⁸⁸ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap, s. 180.

Osmanlı toplumunda bir kıyafet birliğinden söz etmek imkânsızdır. Müslüman din adamları sarıklı olarak dinsel kıyafetleriyle dolaşır, devlet görevlileri, rütbelerini belirten çok çeşitli cüppeler, kürkleri ve başlarına da rütbelerin simgesi olan kavuklar giyerlerdi. Öteki dinlerin görevlileri papazlar, hahamlar ve patrikler ise kendi özel elbiseleriyle her yerde göze çarparken, çeşitli tarikat mensupları da tipik kıyafetleriyle rahatça dolaşırlardı. Devlet ve din görevlisi olmayan halkın da dilediği biçimde giyindiği, Müslüman kadınlar çarşaf ve peçe altında iken, başka dinlere mensup kadınların rahat elbiseler giydikleri görülmektedir.

Anadolu'da yeni bir içerik ve biçim kazanan özellikle erkek giyim ve kuşamı, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde II. Mahmut'un yeni kurduğu askeri birliğe, yeni bir başlık giydirmesi ile büyük bir değişikliğe uğramıştır.⁸⁹ Kılık ve kıyafetteki bu karışıklığa son vermek amacıyla II. Mahmut büyük çabalar harcamış ve hiç değilse devlet memurlarına düzgün bir görünüş vermek istemiştir. Onun buyruğu ile memurlar ceket, pantolon, fes ve potin giymeye başlamışlardır. Fakat giyimde yapılan bu değişiklikler, başta Şeyhülislam ve ulema tarafından hoş karşılanmamış ve şeriata aykırı olduğu ileri sürülmüştür.⁹⁰

Ancak ne fesin, ne diğer kıyafet unsurlarının din ve milliyetle hiçbir ilgisi yoktu. Din adamları yeniliklerden korktuğu için halkın dini inancını istismar ederek, bu değişimi dini menfaatlerine alet etmek istemişlerdir. Şöyle ki 1903 yılında II. Abdülhamit, topçu ve süvari askerlerine *fes yerine kalpak giydirmek istediğinde*, daha önce fesi şeriata aykırı bulup karşı çıkanlar, bu kez de fesi savunup, kalpağa karşı çıkmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde şapka giyilmesine bir türlü müsaade edilmemiş, ancak 20. yüzyıl başlarında Osmanlı aydınları, yurt dışında giymeye başlamışlardır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın saltanat döneminde şapka giyenler arasına katıldığını vurgulamak, gelecekteki devrimleri yönünden önem taşımaktadır. "*Şapka giymenin câiz olmayacağını söyleyenler vardır. Onlara diyeyim ki, çok gafilsiniz ve çok cahilsiniz ve onlara sormak isterim: Yunan serpuşu olan fesi giymek câiz olur da şapkayı giymek neden olmaz?*" diyen Mustafa Kemal Paşa, Batı giyinişine karşı daima sempati duymuştur.⁹¹ 1910 yılında Fransa'daki "*Picardie Manevraları*"na katılmak üzere Paris'e giderken, Belgrat İstasyonu'nda arkadaşı Binbaşı Selahattin Bey'in başındaki fesle alay edilmesi, Mustafa Kemal'de fese karşı olumsuz bir tutum yaratmış ve ayrıca bu

⁸⁹ Giyim malzemesi olarak kullanılan derinin yerini değişik dokumalar almaya başlamış, kadın ve erkek giyimleri farklılaşmış ve örtünme (tesettür) denilen yeni bir etken ortaya çıkmıştır. Erkeklerin giysilerinde özellikle başa giyilen başlıklarda börk varlığını sürdürürken, Orta Asya döneminin simgesi olan kalpak unutulmuş ve onun yerine Araplardan alınan sarık giderek Müslüman erkeğin simgesi olmuştur. Bkz. Turan, **a.g.e.**, s. 182-183.

⁹⁰ Padişah II. Mahmut, vermiş olduğu kararı uygulamak için Şeyhülislam Mehmet Tahir Efendi'yi azletmekten bile çekinmemiş ve ilk aşamada kullanılmak üzere Tunus'tan 50.000 fes getirtmiştir. Bkz. Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kıratlı), 3. B., TTK Yay., Ankara, 1988, s. 102.

⁹¹ **Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Gezileri**, (Der. Mustafa Selim İmece), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1975, s. 64.

olay Cumhuriyet döneminde şapka giyilmesinin psikolojik temelini oluşturmuştur.⁹²

Mustafa Kemal Paşa, 24 Ağustos 1925'te Kastamonu'ya yaptığı gezide, şapka devriminin ilk parolasını başında taşıdığı *Panama Şapka*'yı halka göstererek vermiş ve şu konuşmayı gerçekleştirmiştir:⁹³ “*Biz her nokta-i nazardan medenî insan olmalıyız... Fikrimiz, zihniyetimiz, medenî olacaktır. Şunun, bunun sözüne ehemmiyet vermeyeceğiz... Bütün Türk ve İslâm âlemine bakınız, zihinleri medeniyetin emrettiği şümül ve teâliye uyamadıklarından ne büyük felaketler ne ıstıraplar içindedirler. Bizim de şimdide kadar geri kalmamız ve nihayet son felaket çamuruna batışımız bundandır...*”

Mustafa Kemal Paşa, 28 Ağustos 1925'te İnebolu Türk Ocağı'nda giyim ve şapka üzerine ikinci konuşmasını gerçekleştirmiş ve uygar olma kavramına açıklık getirmiştir.⁹⁴ Atatürk'ün bu gezilerdeki konuşmaları hemen etkisini göstermiş ve devlet görevlilerinden olduğu kadar, halktan da belirli bir kesim fesi çıkarıp şapka giymeye başlamıştır. Öyle ki bir süre önce şapka giyen bir gazeteciyi tutuklamaya kalkışan İstiklâl Mahkemesi Başkanı Ali (Çetinkaya) Bey'in dahi şapka giydiği görülmüştür.⁹⁵

Toplumda şapka devrimi ile ilgili tartışmalar devam ederken, Cumhurbaşkanının Ankara'ya dönüşünün hemen ertesi günü, konu Hükümetçe ele alınmış ve 2 Eylül 1925'te yayımlanan bir Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile devlet memurlarına, *halkın kendiliğinden giymeye başladığı şapkayı giymeleri zorunluluğu* getirilmiştir.⁹⁶ Mustafa Kemal Paşa bütün bu gelişmelerden sonra, halkın tepkisini saptayabilmek amacıyla Eylül sonunda İzmit, Bursa, Balıkesir, Manisa, İzmir, Konya ve Afyon'u kapsayan bir yurt gezisine çıkmıştır. Bu gezisinde ülke sorunlarını ve yapılacak olan devrim hareketlerini halka anlatma fırsatını bulmuştur. *Şapka İktisâsı* hakkındaki kanun teklifi, 16 Ekimde Konya Milletvekili Refik Bey ve arkadaşlarınca Meclis Başkanlığı'na verilmiştir.⁹⁷ Meclis'te yapılan görüşmelerden sonra oylamaya geçilmiş ve öneri Nurettin Paşa ile Ali İhsan (Ergani) Bey'in olumsuz oylarına karşılık büyük çoğunlukla, 25 Kasım 1925'te kabul edilmiştir.⁹⁸

⁹² Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, 3. B., TTK Yay., Ankara, 1999, s. 4; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam-Mustafa Kemal (1922-1938)*, C. III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 234-235.

⁹³ Atatürk'ün 24 Ağustos 1925 tarihinde Kastamonu'da Belediye Dairesi önünde toplanan halka hitaben yapmış olduğu konuşma için bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, 5. B., ATAM Yay., Ankara, 1997, s. 215-216; Yavuz, *a.g.m.*, s. 306.

⁹⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, s. 218-222.

⁹⁵ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap, s. 186.

⁹⁶ Kocatürk, *a.g.e.*, s. 441; *BCA*, Sayı 2546, Dos. 14-32, Fon. 30. 18. 1. 1, Yer. 15. 61..2. 1, (20. 9.1925).

⁹⁷ Konya Mebusu Refik Bey ve rüfekasının 2/479 numaralı teklif-i kanunisi ve Adliye ve Dahiliye mazbataları için bkz., *TBMM Zabıt Ceridesi*, 25 Kasım 1341 (1925), C. XIX, Devre: II, TBMM Matbaası, Ankara, 1960, s. 247-248.

⁹⁸ “Şapka İktisâsı Hakkında Kanun” ile ilgili olarak bkz. *Sicil-i Kavanin*, C. II, Cihan Matbaası, İstanbul, 1926, s. 15.

Şapka giyilmesine tepki niteliğinde başlayan ama aslında Cumhuriyete karşı olan bazı ayaklanma girişimleri, İstiklâl Mahkemesi'nin devreye sokulmasıyla kısa süre içinde bastırılmıştır.⁹⁹

1934 yılında ise bu kez din adamlarının kıyafetlerini düzenleyen yasanın çıkarılmasıyla, kılık-kıyafet alanındaki yenileşme daha ileri bir noktaya ulaşmıştır. Bu son çıkarılan yasayla din adamlarının, dini kıyafetlerle mabet, ibadethane ve mezarlıklar dışında dolaşmaları yasaklanmıştır. Bu hem laiklik ve modernleşme açısından hem de ulus devletin güç kazanması açısından önemli bir devrim hareketi idi.

9.5.2. Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması

Aynı dine mensup kişiler tarafından benimsenen, tasavvufa dayanan ve bazı ilkelerle birbirinden ayrılan, Tanrıya ulaşma arzusuyla tutulan yollardan her birine *tarikât* denir. İslâmî kuralların yer ve zamana göre başka başka yorumlanması sonucu çeşitli tarikâtlar ortaya çıkmıştır. Tarikat üyelerinin toplanacakları, birlikte ibadet edecekleri özel kapalı yerlere *tekke* denilmiş ve tekkelerin küçükleri de hücre, küçük oda anlamında *zaviye* olarak adlandırılmıştır.¹⁰⁰ Ölen din bilgini, devlet yöneticisi ya da halktan bazı kişilere, daha sonra bir takım üstün vasıfların yüklenmesi yüzünden, bunların mezarları da önem kazanmış ve *türbe* adı verilen kutsal mekânlar ortaya çıkmıştır. Türbeler, zamanla batıl inanışların hayata geçirildiği ve bazı istismarcıların beslendikleri yerler haline gelmiştir.

Bunun yanı sıra ilk çıkış anında halkın yararına çalışan ve onları eğiten tekke ve zaviyeler, zamanla dini istismar ederek, toplumu sömürmeye, çağın getirdiği yeniliklere karşı çıkmaya ve insanların yararına olan gelişmelere de taassup içinde karşı durmaya başlamışlardır. Halk üzerinde son derece etkili olan bu kuruluşlar, devlet işleri ve siyasete de atılmaktan çekinmemiş ve çıkarlarının tehlikeye düştüğü durumlarda çeşitli ayaklanma ve kargaşalıklar çıkararak toplum düzenini bozmaktan geri kalmamışlardır.

3 Mart 1924'te Şeriye ve Evkâf Vekâleti kaldırılırken, tekkeler ve zaviyeler, yeni kurulan *Diyanet İşleri Başkanlığı*'na bağlanmıştır. Ancak, bu sırada çıkan Şeyh Sait Ayaklanması, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni ve yapılmakta olan devrimleri sıkıntıya sokmuştur. Bu dini isyanın bastırılmasıyla birlikte yapılan yargılama sürecinde, tekkelerin ayaklanma hazırlıkları için birer merkez olarak kullanıldığı anlaşılmış ve bu bulguları değerlendiren İstiklâl Mahkemesi, ayaklanma bölgesindeki tekke ve zaviyelerin kapatılmasına karar vermiştir.

⁹⁹ Olaya karışanlardan 32 kişi mahkûm olmuş ve 2 kişi de sürgünle cezalandırılmışlardır. Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, II. Devre, C. XX, 12 Aralık 1341 (1925), s. 109–110; Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, 1. Kitap, Başnur Matbaası, Ankara, 1972, s. 156-157; **BCA**, Dos. 89 B 65, Fon. 30. 10. 0. 0, Yer. 101. 654 15, (16. 11. 1925).

¹⁰⁰ Turan, **a.g.e.**, s. 177.

28 Haziran 1925 tarihinde alınan bu karar, tekke ve zaviyelerin asıl amaçlarından saparak, birer siyasi dernek gibi çalıştıkları için, Dernekler Yasası'nın izinsiz açılan kuruluşlara ilişkin hükmüne dayandırılmıştır. Şeyh Said Ayaklanması davalarının sonuçlanmasıyla birlikte Mustafa Kemal Paşa, giyim ve kuşamda yapılacak devrim hareketini topluma mal etmek amacıyla çıktığı yurt gezisinde, tekke ve zaviye konusu üzerinde durmuş ve bir süre sonra da, Konya Milletvekili Refik (Koraltan) Bey ve arkadaşları tarafından, 15 Kasım 1925'te hazırlanarak Meclis'e verilen *Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması* hakkındaki kanun teklifi, 30 Kasım 1925 tarihinde Meclis'te görüşülmüş ve kabul edilmiştir.¹⁰¹ Aynı kanunla bütün tarikatlarla birlikte şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, halifelik, falcılık, büyüçülük, üfürükçülük, bilinmezlikten haber vermek, dileğe kavuşturmak amacıyla yapılan muskacılık gibi unvan ve sıfatların kullanılması, bunlara ait hizmetlerin yapılması ve bu unvanlarla ilgili elbiseler giyilmesi de yasaklanmıştır.

9.5.3. Uluslararası Saat, Takvim, Rakam ve Ölçü Birimlerinin Kabulü ile Hafta Tatili Uygulamasına Geçilmesi

1923-1938 yıllarını kapsayan dönemde toplumsal yapıyı kökten değiştiren ve yüzlerce yıllık gelenek ve göreneklerin sorgulanmasına yol açan bir dizi karar alınmıştır. Çoğu yasal düzenleme biçiminde yapılan bu kararlardan birisi de uluslararası saat, takvim, rakam, ölçü ve hafta sonu tatilinin kabul edilmesi olmuştur.¹⁰²

Türkler arasında uzun yıllardan beri zaman ölçüsü olarak güneş, kum, ezanî saat gibi değişik metotlar kullanılmıştır. Bu metotlardaki temel esas ise, güneş ışınlarının yeryüzüne iniş konumu olmuştur. İslâm ülkeleri ve Osmanlılar da uzun yıllar kullanılmış olan *ezanî saat*, namaz vakitlerini ve ona çağrı olan ezanı gözettiği için bu adla anılmış, ayrıca Batılı devletler Türk usulü anlamında *alaturka saat* olarak nitelemişlerdir. Batı'daki zaman ölçüsü ise *alafanga saat* olarak tanınmıştır.¹⁰³

Bu farklı saat sistemleri, Batı ile Osmanlı Devleti arasında zaman farklılıklarını ve çeşitli sorunları gündeme getirmiştir. Bu sorunların giderilmesi için, çeşitli dönemlerde yapılan girişimlerden de olumlu sonuç alınamamıştır. Nihayet bu alandaki kargaşaya da Cumhuriyet'in ilanından sonra, 26 Aralık 1925 tarihinde çıkarılan kanun ile son verilmiştir.

Osmanlı Devleti döneminde takvim konusunda daha da büyük bir karmaşa yaşanıyordu. Türkler arasında bilinen modern anlamda en eski takvim *12 Hayvan Takvimi*'dir. Bu takvimde her ayı bir hayvan sembolize ettiği için bu

¹⁰¹ **Sicil-i Kavanin**, C. II, Cihan Matbaası, İstanbul, 1926, s. 18; **Zabıt Ceridesi**, Devre II, C. XIX, s. 312-329.

¹⁰² Çavdar, **a.g.e.**, s. 289.

¹⁰³ Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 3. Kitap, s. 194.

isim verilmiştir.¹⁰⁴ On iki hayvan takvimi İslamiyetin kabulünden sonra da Türkler arasında kullanılmaya devam etmiş ise de Hicri takvim ağır basmıştır.

Hicri takvim de Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicret (göç) ettiği 622 yılı başlangıç olarak ele alınmış ve yıl olarak da ay yılı kullanılmıştır. Ayların isimleri Arapça olup, bir yıl 354 gün olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde I. Mahmut döneminde düşünülüp H. 1205 (M. 1790) yılından itibaren *Sene-i Maliye* adıyla mali işlerde, hicret tarihinden başlayan fakat güneş yılı esasına dayanan *Rumi Takvim* adıyla yeni bir takvimin kabul edildiği de görülecektir. Bu takvimin birinci ayı Mart olarak alınmış ve hicri takvimle birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Fakat zamanla birçok konuda kargaşaya neden olan bu iki takvimin yeniden düzenlenmesi için Meşrutiyet döneminde girişimler olmuş, savaş koşulları bu girişimleri engellemiştir.

Cumhuriyet döneminde yapılan yeni düzenlemeler arasında takvim konusu da gündeme getirilmiş, Batı ile uyum sağlamak ve ilişkilerdeki zorlukları aşmak için Miladi takvime geçmek uygun görülmüştür. Çünkü Batılı ülkelerin kullandığı Miladi takvim, artık uluslararası bir takvim haline gelmişti.¹⁰⁵

Sonuçta, saat ve takvim değişikliği konusunda yasal düzenlemeleri içeren çalışmalar başlatılmış ve 26 Aralık 1925'te kabul edilen kanunlarla Hicri ve Rumi takvim kaldırılarak yerine *Miladi Takvim*,¹⁰⁶ ezani (alaturka) saat yerine de *Milletlerarası Saat* sistemi kabul edilmiştir.¹⁰⁷ Okumada karşılaşılan güçlükler ve yeni harflere geçişin söz konusu olduğu günlerde, 20 Mayıs 1928'de kabul edilen 1288 sayılı Yasa ile uluslararası rakamlara geçiş kabul edilmiştir.

Gündelik hayatla ilgili düzenlemeler sonraki yıllarda da devam etmiştir. 26 Mart 1931 tarihinde çıkarılan kanunla arşın, endaze, okka, çeki gibi eski ağırlık ve uzunluk ölçüleri kaldırılmış, yerine metre, kilogram gibi kıta Avrupasının kullanmış olduğu ölçüler kabul edilmiştir.¹⁰⁸

Böyle bir uygulamaya geçmekle, hem iç piyasalardaki uygulamalara birlik getirilmiş ve hem de uluslararası ticari-ekonomik ilişkilerde uyum içine girilmiştir. Birbiri ardınca gerçekleşen devrimlerle birçok konuda Batı ile uyum içine giren Türkiye Cumhuriyeti, hafta tatili konusunda da çağdaş dünya

¹⁰⁴ Bu hayvanlar sırasıyla 1-sıçan (sıçgan), 2-öküz (sığır), 3-pars (bars), 4-tavşan (tavışgan), 5-ejder (lu), 6-yılan, 7-at (yond), 8-koyun (koy), 9-maymun (biçin), 10-tavuk (tağuk), 11-it (köpek), 12-domuz (tonguz) olarak adlandırılmıştır. Bu takvimde güneşin hareketi esas alınmış ve aylar birbirine eşittir. Bkz. Fahri Taş, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, C. II, Sahaflar Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 17.

¹⁰⁵ Hicri takvimin ayları, Muharrem, Safer, Rebi'ül-evvel, Rebi'ül-âhir, Cemaziyel-evvel, Cemaziyel-âhir, Recep, Şaban, Ramazan, Şevvâl, Silkâde ve Zilhicce olarak düzenlenmiştir. Miladi takvimin başlangıcı olarak ise Hz. İsa'nın doğum günü esas ele alınmış ve takvim yılı olarak da güneş yılı kabul edilmiştir. Bkz. Gözler, **a.g.e.**, s. 140-141.

¹⁰⁶ Sıtkı Yalçın ve İsmet Gönülal, **Atatürk İnkılâbı, Kanunlar, Kararlar, Tamimler, Bildiriler, Belgeler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1984, s. 497.

¹⁰⁷ 697 sayılı Yasa ile günü 24 saate bölen vasati güneş saati (alafranga), ülkede tek resmi zaman ölçüsü olarak kabul edilmiştir. Ancak ezani saat, resmi işlemler dışında isteyenlerce kullanılabilir. Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre II, C. XX, Ankara, 1977, s. 267-276.

¹⁰⁸ **Sicil-i Kavanin**, C. VII, Cihan Matbaası, İstanbul, 1926, s. 64.

ile ayrı düşüyordu. İslâm dünyasında tatil günü Cuma idi. Bu durum Batı ile olan her türlü siyasal, ekonomik vs. ilişkileri aksatıyordu. 17 Şubat 1923'te toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde Türkiye'de hafta tatilinin Cuma olduğuna ilişkin bir karar alınması, uygulamada yeni aksaklıkların doğmasına sebep olmuştu. Bu son hüküm, Müslüman olmayanlara Pazar günü tatil yapma olanağı getiriyor, fakat Cumanın zorunlu tatil yapılması, bu gibilerin haftada iki gün işyerlerini kapatmaları sonucunu doğuracak nitelikteydi. Dolayısıyla bu iş ve zaman kaybını gidermek, çağdaş dünya ile kopukluğu düzenlemek ve siyasal, ekonomik ilişkileri daha verimli bir hale getirmek amacıyla hafta tatilinin değiştirilmesi gündeme gelmiştir.

Yapılan değerlendirme sonucunda Batı ile uyum içine girmenin yararları görülmüş ve 1 Haziran 1935'te kabul edilen bir yasa ile hafta tatili Cumadan Pazar gününe alınmıştır.¹⁰⁹ Böylece bütün bu değişikliklerle ilgili aksaklıklar giderilmiş ve çağdaş bir uygulama içine girilmiştir.

9.5.4. Soyadı Kanunu'nun Kabulü

Herkesin ailece anılmasına yarayan öz adından sonraki ada, aile adına soyadı denir. Bütün uygar toplumlarda ailenin köklülüğünü belirten soyadları vardır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında; nüfusun hızla artması, askerlik, tapu, nüfus, miras, adalet, eğitim gibi devlet işlerindeki yoğunluğu beraberinde getirmiş ve soyadının bulunmaması nedeniyle bu alanlarda sık sık karışıklıklar çıkmaya başlamıştır.

Toplum hayatındaki bu kargaşa, 21 Haziran 1934'te çıkarılan *Soyadı Kanunu* ile sona erdirilmiştir.¹¹⁰ Bu kanunla her Türk vatandaşının öz adından başka soyadı taşıması zorunlu hale getirilmiş ve alınacak soyadın Türkçe olması, rütbe, memurluk, yabancı ırk ve millet adları ile ahlâka aykırı, gülünç kelimeler olmamasına özen gösterilmesi istenmiştir. Bu kanun çerçevesinde Mustafa Kemal Paşa'nın hangi soyadını alacağı arkadaş çevrelerinde görüşülmüş ve birçok isim teklif edilmiştir.¹¹¹ TBMM, 24 Kasım 1934'te çıkardığı bir kanunla Mustafa Kemal Paşa'ya *Atatürk* soyadını vermiştir. Yine çıkarılan bir başka yasayla *Atatürk* soyadının başkaları tarafından alınması ve kullanılması yasaklanmıştır. Aynı dönemde İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Celal Bayar gibi Cumhuriyetin diğer önde gelenleri de soyadlarını almışlardır.

Soyadı Kanunu'na göre; iki yıl içinde herkes bir soyadı alacak, almayanlara ise devlet verecekti. İşte bu nitelikte olacak şekilde soyadı yazımına başlanmış, ancak yine eski toplum yapısını yansıtan soyadlarının alındığı görülmüştür. Bu nedenle 1934 yılında çıkartılan bir diğer kanunla da *ağa, hacı,*

¹⁰⁹ Gözler, a.g.e., s. 147; **Sicil-i Kavanin**, C. I, Cihan Matbaası, İstanbul, 1926, s. 393.

¹¹⁰ Soyadı Kanunu'nun kabul edilmesiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Temuçin F. Ertan, "Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: Soyadı Kanunu", **Kebikeç-İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, S. 10, (2000), s. 255-272.

¹¹¹ Turhan Aytul, "Atatürk'e Verilmek İstenen İsimler", **Milliyet**, 15 Aralık 1974, s. 2.

hafız, hoca, molla, efendi, bey, paşa, hanım, hanımefendi gibi eski toplum zümrelerini belirten unvanların kullanılması yasaklanmıştır.¹¹²

Böylece bu kanunla Türk toplumsal hayatından lâkaplar atılmış ve Batıda olduğu gibi çağdaş uygulamaya geçilmiştir.

9.5.5. Sağlık Alanındaki Gelişmeler

Osmanlı Devleti döneminde toplum sağlığına yeterince önem verilmemiştir. Yeni Türk Devleti'nin daha ilk günlerinde bu konuya ayrı bir önem verilmiş ve 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasından sonra kurulan ilk hükümette, Türk tarihinde ilk kez *Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı* kurulmuştur.¹¹³

Sağlık konusuna Cumhuriyetin ilanından sonra da öncelik verilmiş ve doktor, hemşire ve sağlık kurumlarının sayısı arttırılmıştır. Sıtma, trahom, verem ve frengi gibi bulaşıcı hastalıklara karşı planlı ve programlı bir şekilde mücadele edildiği bu dönemde, devletin sağlık konusundaki hizmetlerinin ülke geneline yaygınlaştırılması için çalışmalar yapılmıştır.¹¹⁴ Bu arada spor özendirmiş, sağlıklı ve zinde kuşakların yetiştirilmesi için çaba sarf edilmiştir. Hatta bunun için spor ve gençlikle ilgili bir bayram dahi üretilmiştir.

KAYNAKÇA

AKŞİN, Sina; *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*, 4. Basım, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001.

AKYÜZ, Yahya; "Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt VIII, No. 23, (Mart 1992).

_____; *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1985.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 5. Basım, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Gezileri, (Der. Mustafa Selim İnce), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1975.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Cilt IV, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.

Atatürkçülük-Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, Birinci Kitap, (Haz. Genelkurmay Başkanlığı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1988.

ATAÜNAL, Aydoğan; *Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler*, MEB Yükseköğretim Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993.

AYBARS, Ergün; *İstiklâl Mahkemeleri*, Cilt I-II, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1988.

_____; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt I, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1987.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; *Tek Adam-Mustafa Kemal (1922-1938)*, Cilt III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.

AYTUL, Turhan; "Atatürk'e Verilmek İstenen İsimler", *Milliyet*, 15 Aralık 1974.

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

BAŞGÖZ, İlhan; *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

BAYUR, Yusuf Hikmet; *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt III, Kısım IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

BORATAV, Korkut; *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2005)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.

¹¹² Olcaytu, a.g.e., s. 81-82.

¹¹³ Bedii N. Şehsuvaroğlu, Demirhan D.E, *Türk Tıp Tarihi*, Taş Kitapçılık Yay. Ltd. Şti., Bursa, 1984, s. 63.

¹¹⁴ *Sıhhiye Mecmuası*, "Fevkalâde Nüshası: Dr. Refik Saydam'ın Aziz Hatırasına", Sıhhat ve İctimai Vekâleti Yay., Ankara, 1942, s. 10.

- BOZKURT, Gülnihâl; **Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi-Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- CİN, Halil; “*Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri*”, **150. Yılında Tanzimat**, (Haz. H. D. Yıldız), Ankara, 1992.
- ÇAMBEL, Hasan Cemil; “*Atatürk ve Tarih*”, **Belleten**, Cilt III, No. 10, (1939).
- ÇAVDAR, Tevfik; **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000.
- DOĞRAMACI, Emel; **Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989.
- _____ ; **Atatürk’ten Günümüze Sosyal Değişimde Türk Kadını**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1993.
- DUMAN, Ahmet; **Yetişkinler Eğitimi**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 1999.
- ELDEM, Vedat; **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- _____ ; **Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1970.
- ERGİN, Osman; **Türkiye Maarif Tarihi**, Cilt IV–V, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1942, 1943.
- EROĞLU, Hamza; **Atatürk ve Milli Egemenlik**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.
- _____ ; **Türk İnkılâp Tarihi**, Savaş Yayınları, Ankara, 1970.
- ERTAN, Temuçin F.; “*Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: Soyadı Kanunu*”, **Kebikeç-İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, S. 10, 2000.
- FERİDUN, Server; **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Aydın Güler Kitabevi, İstanbul, 1962.
- FEYZİOĞLU, Turhan, “*Atatürk ve Güzel Sanatlar*”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara, 1992.
- GOLOĞLU, Mahmut; **Devrimler ve Tepkileri**, I. Kitap, Başnur Matbaası, Ankara, 1972.
- GÖKALP, Ziya; **Türkçülüğün Esasları**, (Haz. M. Kaplan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1970.
- GÖKSEL, Burhan; “*Atatürk ve Kadın Hakları*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt I, No. 1, (Kasım 1984).
- GÖZLER, Fethi; **Atatürk İnkılâpları-Türk İnkılâbı**, 2. Basım, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1983.
- HİÇ, Süreyya; **Türkiye Ekonomisi**, 2. Basım, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994.
- İNAN, Afet; **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1968.
- _____ ; **Medeni Bilgiler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969.
- İZGİ, Özkan; “*Atatürk’ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt I, No. 1, (Kasım 1984).
- JAESCHKE, Gotthard; **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1970.
- KAPLAN, İbrahim; “*Atatürk’ün Hukuk ve Laiklik Anlayışı*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 52, No. 1-4, (Ocak-Aralık 1997).
- KARAL, Enver Ziya; **Atatürk’ten Düşünceler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1966.
- KOCATÜRK, Utkan; **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)**, 2. Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- KOÇER, Ali; **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi**, Sevinç Matbaası, İstanbul, 1974.
- LEWIS, Bernard; **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kuratlı), 3. Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; **Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1990.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz; **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir**, 4. Basım, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara, 1997.
- ÖYMEN, H. Raşit “*Mustafa Kemal’in Eğitimle İlişkileri*”, **Atatürk Konferansları 1973-1974**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1974.
- ÖZBUDUN, Ergun, MUMCU, Ahmet vd.; **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II**, Yükseköğretim Kurulu Yayınları, Ankara, 1986.
- ÖZBUDUN, Ergün; **1921 Anayasası**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1992.
- ÖZERDİM, Sami N; **Yazı Devriminin Ölçüsü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1978.
- PAMUK, Şevket; **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi**, 2. Basım, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990.
- SARAY, Mehmet; **İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453-1993)**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1996.
- SERTER, Nur; **Dinde Siyasal İslam Tekeli**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997.

- Sıhhiye Mecmuası**, “*Fevkalâde Nüshası: Dr. Refik Saydam’ın Aziz Hatırasına*”, Sıhhat ve İctimaî Vekâleti Yayını, Ankara, 1942.
- Sicil-i Kavanin**; Cilt 1, Cihan Matbaası, İstanbul, 1926.
- ŞAHİN, Hüseyin; **Türkiye Ekonomisi- Tarihsel Gelişimi- Bugünkü Durumu**, 5. Basım, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998.
- TBMM Hükümeti Dönemi**, Cilt IV, Kısım I, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1984.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi**
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi**
- TEKELİ, İlhan-Selim İlkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.
- TEZEL, Yahya S.; **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.
- TİKVEŞ, Özkan; **Atatürk Devrimi ve Türk Hukuku**, İzmir, 1975.
- TOKGÖZ, Erdinç; **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)**, 9. Basım, İmaj Yayınevi, Ankara, 2009.
- TUNÇAY, Mete; **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.
- TURAN, Şerafettin; **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000.
- _____ ; **Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, 3. Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- _____ ; **Türk Devrim Tarihi - Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938)**, 3. Kitap, (1. Bölüm), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995.
- TÜRKGELDİ, Ali; **Görüp İşittiklerim**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.
- ÜÇÖK, Bahriye; “*Yazı Devrimi, Kuran Harfleri ve Atatürk Devrimlerine Karşı Çıktılar*”, **Belleten**, Cilt XLIII, No. 172, (Ekim 1979).
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir; **Atatürk ve Harf Devrimi**, TDK Yayınları, Ankara, 1973.
- YALÇIN, Sıtkı, GÖNÜLAL, İsmet; **Atatürk İnkılabı, Kanunlar, Kararlar, Tamimler, Bildiriler, Belgeler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984.
- YALMAN, Ahmet Emin; **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1922-1971**, (Yay. Haz. Erol Şadi Erdinç), Cilt II, 2. Basım, Özener Matbaacılık Ltd. Şti, İstanbul, 1997.
- YAMANER, Şerafettin; **Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1999.
- YAVUZ, Bige Sükan; “*Atatürk Devrimi ile Sosyal Yaşamın Çağdaştırılmasına İlişkin Fransız Değerlendirmeleri*”, **Atatürk Yolu**, Cilt IV, No. 15, (Mayıs 1995).
